

KRIMINAALIASIAMIESPROJEKTIN LOPPURAPORTTI JA ARVIOINTI

Kyösti Suonoja

Kyösti Suonoja
VTI, dosentti
5.1.2006

**KRIMINAALIASIAMIESPROJEKTIN
LOPPURAPORTTI JA ARVIOINTI**

Projektin perustiedot:

Projektin toteuttaja: Kriminaalihuollon Tukisäätiö

Projektin nimi: Kriminaaliasiamiesprojekti

Projektin rahoitus: Raha-automaattiyhdistys ja Kriminaalihuollon tukisäätiö

Projektin yhdyshenkilö: Jukka Mäki

Projektin alkamisajankohta: 01.01.2003

Projektin päättymisajankohta: 31.12.2005

Projektin luonne: Kokeiluprojekti

ISBN 952-99621-2-6 (nid.)

ISBN 952-99621-3-4 (pdf)

SISÄLTÖ

TIIVISTELMÄ

SAATE

1.	Arviointimetodi	1
2.	Projektin tausta: kriminaalihuollon tavoitteita, käsitteitä ja toimintoja	2
2.1.	Tavoitteita	2
2.2.	Käsitteitä	2
2.3.	Toimintoja	3
3.	Projektin suunnittelu, tavoitteet ja kohderyhmä	5
4.	Resurssit	5
4.1.	Rahoitus ja budjetti	5
4.2.	Henkilöstö	6
4.3.	Yhteistyötahot ja sidosryhmät	6
5.	Toiminnot	7
5.1.	Asiakasprosessit	7
5.1.1.	<i>Määrällisiä ja laadullisia tietoja</i>	7
5.1.2.	<i>Esimerkkejä kriminaaliasiamiehen toiminnasta ja eri tyyppisistä ongelmista</i>	9
5.2.	Järjestöjen yhteistyöprosessit	15
5.2.1.	<i>Vierailut järjestöihin</i>	15
5.2.2.	<i>Perhetyö</i>	16
5.2.3.	<i>Tiedottaminen</i>	17
5.2.4.	<i>Velkaneuvonta</i>	17
5.3.	Viranomaisprosessit	18
5.3.1.	<i>Rikosperusteinen velkaantuminen</i>	19
5.3.2.	<i>Ulosotto</i>	21
5.3.3.	<i>Velan vanhentuminen</i>	22
5.3.4.	<i>Sosiaalihuollon ja opetustoimen ongelmia</i>	22
5.3.5.	<i>Ulkomaalaisten ongelmia</i>	24
6.	Tulokset	24
6.1.	Asiakastulokset	25
6.2.	Projektin tukiryhmän ja säätiön johdon palaute	26
6.3.	Projektin yhteistyöjärjestöjen palaute	28
6.4.	Kehittämistulokset	30
6.5.	Yhteenvedo parannusesityksistä	30
7.	Projektin relevanssi ja tehokkuus	33
8.	Tulosten sopivuus kriminaalihuollon tavoitteisiin	35
9.	Kriminaaliasiamiestoiminnan jatkuvuus	36
10.	Lisäanalyysin tarve	36

LIITTEET

TIIVISTELMÄ

Projektin tavoitteeksi asetettiin selvittää kriminaalihuollon asiamiesinstituution tarve ja sisältökysymykset, käynnistää toiminta sekä laatia suunnitelma toiminnan mahdollisesta pysyvästä järjestämisestä. Tarkoituksena oli 1) tarjota rikosoikeusjärjestelmän piiriin joutuneille, syrjäytymisvaarassa oleville, mutta kuntoutukseen haluaville ja heidän läheisilleen tukea oikeudellisissa kuntoutus- ja tukipalvelujen käyttöön liittyvissä kysymyksissä ja asianajotoiminnassa. 2) Asiamies toimisi kohderyhmän edunvalvojana suhteessa palvelujärjestelmään. 3) Tarkoituksena oli selvittää myös kohderyhmän oikeudellista asemaa ja sen puutteita yhteiskunnan tukijärjestelmissä.

Yhteistyökumppaneita olivat mm. kriminaalihuoltolaitoksen ja jossain määrin myös vankeinhoitolaitoksen työntekijät, kuntien sosiaalityöntekijät, Takuu-Säätiö, Sininauhaliitto jäsenjärjestöineen, päihdeasiamies ja Helsingin Diakonissalaitoksen sosiaalilakimies.

Asiakkaat valikoituivat kriminaalihuoltolaitoksen sekä vankiloiden koulutus-, kuntoutus- ja sairaanhoidohenkilöstön kautta, osa tuli ”puskaradion” välityksellä. Kaikilla asiakkailla oli halu elämänmuutokseen. Projektikautena 2003 – 2005 asiakkaita oli 305. Lukumääräisesti merkittävin ongelma liittyi velka-, ulosotto- tai korvausasioihin (27 %). Muut ongelmat olivat rangaistusten täytäntöönpanoon, asuntoon, toimeentuloon, ulkomaalaisasioihin, kuntoutus-, koulutus tai työasioihin liittyviä. Asiakkaan näkökulmasta vakavin ongelma oli ylivelkaantuneisuus. Tässä yhteydessä on kuitenkin huomattava, että useimmiten vangin tai vapautuneen todellinen ongelma on päihteiden käyttö. Ennakko-odotusten vastaisesti Kriminaaliasiamiesprojektiin ei kuitenkaan valikoitunut riittävästi psyko-sosiaalisen kuntoutuksen ongelmatapauksia.

Asiamiestoiminta painottui projektissa neuvontaan ja asianajotoimintaan, jolloin laajempi rakenteellinen edunvalvonta jäi vähemmälle huomiolle. Asiakkaiden lisäksi asiamies tarjosi konkreettista apua rikosseuraamusalan, kuntien ja järjestöjen työntekijöille sekä vaikutti kriminaalipolitiikan kehittämiseen oikeusministeriön asettamissa työryhmissä. Vaikeasti ylivelkaantuneille kehitettiin malli, jolla menestyksellisesti voitiin sovitella velkoja ja korvauksia tai hakea niihin armahdusta. Näin pyrittiin välttämään varojen puutteessa sakkojen muuntorangaistukset ja autettiin asiakasta pääsemään tunnetuista veloistaan.

Vähäisistä resursseista johtuen projektissa ei pystytty kokonaisvaltaisesti kartoittamaan asiakaskunnan oikeudellista asemaa ja ongelmia, vaikka osittain siihenkin tavoitteeseen päästiin.

Projektin innovaatio oli parantaa vangin mahdollisuuksia selvittää velkataakasta lainsäädännöllisillä ja hallinnollisilla toimenpiteillä, jotta hänelle syntyisi työmotivaatio ja toivo uuteen alkuun elämässä.

Kriminaaliasiamiesprojekti tulisi vakinaistaa ja ottaa osaksi Kriminaalihuollon tukisäätiön normaalia toimintaa.

SAATE

Kirjoittajan rooli on sekä raportin kirjoittajan että arviomiehen rooli. Kriminaalihuolto on kirjoittajalle tuttua Kriminaalihuoltoyhdistyksen ajoilta, jolloin olin sosiaali- ja terveysministeriön edustajana kymmenkunta vuotta yhdistyksen johtokunnan jäsenenä, josta ajasta kaksi vuotta varapuheenjohtajana. Arviointitehtäviä olen tehnyt STM:lle tehdessäni ”Romanipolitiikan Strategiat” –arvioinnin. Lääkärien Sosiaalinen Vastuu ry:n (PSR) lukuun tein ulkoasiainministeriölle arviointeja usean vuoden ajan Suomen kehitysyhteistyöhankkeista. Tältä pohjalta olen suunnitellut nyt kyseessä olevan hankkeen raportoinnin ja arvioinnin.

Raportin ja arvioinnin laadinnassa on yhteistyö kriminaaliasiamiesprojektin suunnittelijan kanssa ollut pitkäaikaista ja syvällistä keskustelua sekä aineiston tuottamista. Olemme yhdessä suunnitelleet kyselylomakkeen asiakkaille ja yhteistyöjärjestöille, ja projektilakimies on tuottanut raporttiin pyynnöstäni erilaista aineistoa. Myös valmista aineistoa oli jo olemassa tullessani arviointitehtävään. Merkittävää apua olen myös saanut Kriminaalihuollon tukisäätiön toiminnanjohtajalta sekä hankkeen tukiryhmältä.

5.1. 2006
Kyösti Suonoja

1. Arviointimetodi

Syventävä keskustelu käytiin projektin arviomiehen ja lakimiehen kesken loka- joulukuussa 2005. Pohdimme erilaisia yksittäisiä asiakastapauksia ja niiden pohjalta laajempia rakenteellisia ongelmia ja toimintatapoja.

Projektin tukiryhmän ja arviomiehen välinen keskustelu ja ryhmätyö tapahtui 28.11.2005. Tukiryhmän jäsenet kertoivat omia näkemyksiään kriminaaliasiamiehen tehtävänkuvasta ja hankkeen onnistumisesta. Lisäksi he tekivät ryhmätyön.

Asiakaskysely tehtiin marraskuussa 2005. Niille asiakkaille, joiden osoite tunnettiin, lähetettiin satunnaisen otoksen mukaan kysely kriminaaliasiamiestoiminnasta.

Järjestöille lähetettiin kysely 7.12.2005 yhteistyön onnistumisesta ja kriminaaliasiamiehen toimenkuvasta.

Projektin tilastojen analyysi tehtiin olemassa olevien kriminaaliasiamiehen laatimien tilastotietojen pohjalta.

Suora asiakaspalaute otettiin huomioon ennen postikyselyä ja sen jälkeen. Osittaista asiakasseurantaa tehtiin koko hankkeen ajan.

2. Projektin tausta: kriminaalihuollon tavoitteita, käsitteitä ja toimintoja

Suomalainen hyvinvointiyhteiskunta tarjoaa monenlaista palvelua ja kuntoutusta eri ongelmista kärsiville. Ennen kriminaalihuollon asiakkaaksi tai vankeuteen joutumista monet vangit ovat kohdanneet ja osallistuneet näihin palveluihin, jotka kuitenkin eivät ole olleet riittäviä estääkseen asiakkaita joutumasta rikosseuraamuksen piiriin. Niinpä vankiloissa on suuri joukko eri tavoin ongelmallisia ja sairaita, jotka ovat tulleet sinne monen eri hoidon kautta. Tästä johtuen on monesti ajateltu heidän olevan toivottomia tapauksia, joita ei enää kannata edes yrittää auttaa. Kuitenkin vankila on paikka, jonne yhteiskunnan ongelmalliset ja päihderiippuvuuden tai mielenterveysongelmien vuoksi sairaat yksilöt kerätään yhteen paikkaan ja jossa heidät kaikkein helpoiten pystyy tavoittamaan. Vankila on paikka, jossa on mahdollisuus saada heihin kontakti ja viimeinen yritys heidän auttamisekseen. Usein vankilatuomio voi laukaista halun elämänmuutokseen ja tätä halua tulisi erilaisin toimenpitein tukea.

2.1. Tavoitteita

Vankilan ja kriminaalihuoltolaitoksen tavoitteena on lisätä vangin valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan edistämällä vangin elämänhallintaa ja sijoittumista yhteiskuntaan sekä estää rikosten tekeminen rangaistusaikana. Moni vanki saa vasta vankilassa ensi kertaa tuntumaa päihdekuntoutukseen tai muihin psykososiaalisen kuntoutuksen ohjelmiin tai ammattikoulutukseen ja työhön kuntoutukseen. Tätä kautta vanki voi motivoitua kääntämään elämänsä suuntaa ja olla valmis sitoutumaan kuntoutukseen ja ongelmien selvittelyyn. Osaan kuntoutukseen tai yhteiskuntaan sijoittumiseen liittyvien esteiden selvittämiseen tai oman elämänsä hallintaan ylipäättänsä tarvitaan myös oikeudellista apua, tietoa ja tukea. Juuri tämän tarvealueen selvittämiseen asiamiesprojektia on tarvittu.

2.2. Käsitteitä

Tänä päivänä ”kriminaalihuollon asiakas” –käsitteen sisältö on monitahoinen asia. Alkujaan kriminaalihuollolla on viitattu järjestöjen ja yhteiskunnan tukitoimiin vapautuvalla vangilla. Nykyisin se virallisena käsitteenä rajautuu koskemaan kriminaalihuoltolaitoksen toimintaa. Entisen Kriminaalihuoltoyhdistyksen KHY:n lakkauttamisen myötä sen sosiaalisten tukipalvelujen järjestäminen lainsäädännön ja palvelujärjestelmän kehittämisen myötä siirtyi kunnalle, joka vastasi ”jälkihuollosta”. Edelleen on kuitenkin tarve vapautuville vangeille ja kriminaalihuollon asiakkaille järjestettäviin palveluihin ja tukitoimiin. Niinpä edelleen voidaan rakenteellisesti jäsentää näitä palveluja kriminaalihuolto -käsitteen alla. Taustansa ja asemansa vuoksi ”kriminaalihuollon asiakas” eroaa lähtökohdiltaan muista sosiaalipalvelujen asiakkaista (päihdehuollon asiakas, toimeentulotukiasiakas jne.). Kriminaalihuollon asiakkaat ovat vain teoreettisesti samassa asemassa muiden sosiaalipalvelujen asiakkaiden kanssa. Käytännössä kriminaalitaustaiset asiakkaat jäävät kuitenkin muita huonompaan asemaan heitä kohtaan tunnettujen kielteisten asenteiden sekä ongelmiansa laajuuden ja vakavuuden johdosta. Lisäksi heillä on jatkuva riski joutua uudelleen rikolliseen alakulttuuriin ja pois ns. normaalista elämästä. Ennalta ehkäisevän toiminnan välttämättömyys ja omaisten palveluiden tarve ovat myös merkittäviä tekijöitä kriminaalihuollon asiakkaiden kohdalla.

Käsite ”kriminaalihuollon asiakas” määriteltiin lain tasolla vasta vuoden 1997 alussa voimaan tulleella kriminaalihuollon järjestämisestä ja rahoituksesta annetulla lailla (1035/1996).¹ Sen mukaan kriminaalihuollolla tarkoitetaan ”yhdyskuntaseuraamusten toimeenpanoa ja muuta vapaudessa toimeenpantaviin seuraamuksiin liittyvää toimintaa”. Kriminaalihuoltolaitoksen toiminta perustuu lakiin (135/2001) ja sen nojalla annettuun asetukseen (275/2001).

Arviomiehen näkemyksen mukaan käsitettä ”kriminaalihuollon asiakas” ei voida kuitenkaan määritellä käsittämään vain kriminaalihuoltolaitoksen asiakkaita, koska kriminaalihuolto tosiasiallisesti tekevät kunnallisten sosiaali- ja terveystalvelujen lisäksi myös monet psykososiaalista työtä tekevät järjestöt ja kirkko.

Tässä selvityksessä käytetään termiä ”kriminaalihuolto” siitä kokonaisuudesta, jossa kriminaalihuoltolaitoksen asiakkaiden, vankien, vapautuneiden ja heidän läheistensä huolto, kuntoutus ja muut tehtävät ovat jakautuneet seuraamusjärjestelmän lisäksi monille eri toimijoille kuten kunnille ja järjestöille. Mikään näistä organisaatioista ei voi omia termiä ”kriminaalihuolto”, vaan kukin tekee siitä oman osansa. Kriminaalihuollon yleiset tavoitteet ja toiminnot tähtäävät vankien kuntoutukseen, uusintarikollisuuden ehkäisemiseen ja vankilasta vapautuneen tukemiseen uuteen rikoksettomaan elämään. Miten kriminaalihuolto tänä päivänä tulisi määritellä ottaen huomioon, että meillä on valtiollinen kriminaalihuoltolaitos, vanha Kriminaalihuoltoyhdistyksen jättämä traditio kriminaalihuollolle ja lainsäädäntö, joka määrittää traditionaalisia kriminaalihuollon tehtäviä kunnille ja muille toimijoille. Käytännössä voidaan puhua valtiollisen kriminaalihuollon ohella myös järjestöpohjaisesta kriminaalihuollosta. Sen sijaan kunnallista kriminaalihuoltoa ei ole hallinnollisesti olemassa, mutta käytännössä kuntien palvelujärjestelmät joutuvat työskentelemään kriminaalihuollon asiakkaiden kanssa eri palvelumuodoissa, joissa mainitut asiakkaat erottuvat ongelmiansa moninaisuuden ja vakavuuden johdosta muista palvelujen käyttäjistä.

Toinen kysymys on kriminaalihuollon kohderyhmän määrittelemine. Onko kysymys yleensä asiakkaista, kriminaalihuollon asiakkaista, vangeista, vapautuneista vangeista vai rikosseuraamusjärjestelmän piiriin kuuluvista henkilöistä? Tässä selvityksessä käytetään termiä kriminaalihuollon asiakas yleisterminä ja vankia, vapautunutta, kriminaalihuoltolaitoksen asiakasta ja läheistä kuvaamaan erityisryhmää.

2.3. Toimintoja

Lainsäätäjän tahto on, että kriminaalihuoltotyö pitkällä aikavälillä yhdistetään osaksi sosiaalipalvelujärjestelmää. Yhdyskuntaseuraamusten toimeenpanotehtävät on määritelty lain 2 §:ssä. Kyseisen pykälän mukaan yhdyskuntaseuraamusten toimeenpanotehtävillä tarkoitetaan:

¹ Kts HE 146/1996 vp

- ehdollisesti rangaistujen nuorten rikoksenteekijäin valvontaa ja henkilötutkintaa,
- nuorisorangaistusten ja yhdyskuntapalvelun toimeenpanoa,
- ehdonalaisesti vapautuvien valvontaa ja
- edellä mainittuihin seuraamuksiin liittyviä valmistelevia toimenpiteitä ja lausuntoja.

Muulla vapaudessa toimeenpantaviin seuraamuksiin liittyvällä toiminnalla tarkoitetaan kokeilu- ja kehittämistoimintaa sekä tiedotus-, ohjaus- ja neuvontatehtäviä.

Kriminaaliasiamiesprojektin keskeisenä lähtökohtana oli vuonna 2001 perustetun Kriminaalihuollon tukisäätiön tehtävän ja roolin määrittely järjestön edunvalvontatehtävissä. Säätiö pyrkii parantamaan kriminaalihuollon asiakkaan asemaa yhteiskunnassa. Erityisenä kohteena on palvelu- ja kuntoutusjärjestelmän kehittäminen niin, että se aikaisempaa paremmin pystyy vastaamaan kriminaalihuollon asiakkaan kuntoutuksen ja tuen tarpeisiin. Yhtenä lähtökohtana hankkeelle olivat ne monet käytännön ongelmat ja heijastusvaikutukset, joita kuntoutuva kriminaalihuollon asiakas kohtaa taustansa vuoksi palvelujärjestelmässä ja pyrkiessään palaamaan yhteiskunnan ”normaaliksi” jäseneksi.

Asiamestotoiminnasta oli saatu myös hyviä kokemuksia muiden sosiaalihuollon erityisryhmien osa-alueilla (päihdehuolto, vammaispalvelut). Oli näyttöä siitä, että asiamestotoiminnalla on kyetty tuomaan esiin palvelujärjestelmän puutteita, vahvistamaan asiakkaan asemaa yhteiskunnassa sekä vastaamaan asiamestotoiminnalla sellaisiin palvelutarpeisiin, jotka eivät muuta kautta ole tulleet järjestetyksi. Asiamestotoiminnalla on myös oma merkityksensä kohderyhmän oman vertaistoiminnan kehittämisessä sekä kanavana omaisten ja läheisten avun tarpeen kanavoimisessa ja aseman parantamisessa.

Hankkeen lähtökohtia olivat myös tietoisuus kriminaalihuollon jäsentymättömyydestä siltä osin kuin tehtävät eivät kuuluneet kriminaalihuoltolaitokselle, sekä rangaistusten lyhytkestoisuudesta aiheutuvat ongelmat pitkäjänteiselle kuntoutukselle. Lähtökohtana olivat myös kuntien talousvaikeuksista johtuvat ongelmat ottaa huomioon ja järjestää tarpeenmukaisia ja riittäviä palveluja sellaisille sosiaalihuollon erityisryhmille, kuin kriminaalihuollon asiakkaat tai mielenterveysongelmaiset. Keskeistä oli selvittää, miten vankilassa turvataan kuntoutukseen sitoutuneen kuntoutusjatkumo ja siihen liittyvien tukipalvelujen järjestäminen saumattomasti henkilön vapautuessa.

Kriminaaliasiamiesprojektin ohella Kriminaalihuollon tukisäätiöllä on meneillään useita rinnakkaisia kriminaalihuollon kehittämishankkeita: a) kuntouttava vankityö, joka käynnistyy vankilassa jatkuen vapaudessa, b) asumisen tukipalvelut yhteisöissä ja tukiasunnoissa, c) kontaktipiste Redis päihteettömänä kohtaamispaikkana, d) perheiden tuki, joka tarjoaa tukea, ohjausta ja neuvontaa, e) palveluohjausta nuorille vapautuville vangeille, f) terveystieto- ja vertaistukiprojekti piikkihuumeiden käyttäjille vertaistyön avulla vankeusaikana ja g) viestintäpakki-projekti, joka tarjoaa viestintäfoorumia kriminaalialan järjestöjen käyttöön. Kriminaaliasiamieshanke edustaa tässä ohjelmakokonaisuudessa uuden järjestöpohjaisen palvelu- ja edunvalvontatuotteen kehittämistä.

3. Projektin suunnittelu, tavoitteet ja kohderyhmä

Projektin tavoitteeksi asetettiin: selvittää kriminaalihuollon asiamiesinstituution tarve ja sisältökysymykset, käynnistää toiminta sekä laatia suunnitelma toiminnan mahdollisesta pysyvästä järjestämisestä. Hankkeen tavoitteet:

- 1) ”Rikosoikeusjärjestelmän piiriin joutuneille”, syrjäytymisvaarassa oleville, mutta kuntoutukseen haluaville ja heidän läheisilleen tarjotaan tukea oikeudellisissa kuntoutus- ja tukipalvelujen käyttöön liittyvissä kysymyksissä ja asianajotoiminnassa.
- 2) Asiamies toimii kohderyhmän edunvalvojana suhteessa palvelujärjestelmään.
- 3) Selvitetään kohderyhmän oikeudellista asemaa ja sen puutteita yhteiskunnan tukijärjestelmissä.

Tavoitteena on uuden järjestöpohjaisen palvelu- ja edunvalvontatuotteen kehittäminen, jotta voitaisiin ehkäistä asiakkaiden jääminen palveluiden ulkopuolelle tai väliinputoaminen, kun lakisäätteiset palvelut eivät toimi. Asiamiestoiminta on myös vaihtoehto tavalliselle asianajotoiminnalle. Projektia edelsi pilottivaihe vuonna 2002. Raha-automaattivastuuksia projektille myönnettiin vuosina 2003-2005. Kriminaalihuollon tukisäätiön keskustoimistossa hanketta hoiti projektisuunnittelija-lakimies. Kriminaaliasiamiesprojekti on ollut säätiölle strateginen työväline sen kehittäessä itselleen mallia kohderyhmänsä edunvalvontaan ja asiakaslähtöiseen vaikutustoimintaan.

Toisin sanoen projektin tarkoituksena oli selvittää asiamiestoiminnan tarve ja sen sisältökysymykset, tutustua toimintakenttään sekä kokeilla käytännön asiamiestoimintaa.

Projekti pyrki toisaalta selvittämään vankien ja vankilasta vapautuneiden sekä heidän läheistensä ongelmia ja tältä pohjalta vaikuttamaan yleisiin kriminaalipoliittisiin kysymyksiin, toisaalta edistämään asiakkaiden hakeutumista kuntoutukseen ja sijoittumista yhteiskuntaan.

Vaikuttamistoiminta pyrki selvittämään puutteita ja tekemään parannusehdotuksia sekä kehittämään erilaisia kriminaalihuoltoon liittyviä säädöksiä ja tukijärjestelmiä.

4. Resurssit

4.1. Rahoitus ja budjetti

Projekti toteutettiin Raha-automaattiyhdistyksen (RAY) antamalla avustuksella ja säätiön omalla rahoituksella. RAY:n avustuksen suuruus vv. 2003-2005 oli yhteensä 109 000 euroa. Säätiön oma rahoitusosuus oli 29 000 euroa. Projektin kuluista henkilöstökulut olivat yli 80 prosenttia.

4.2. Henkilöstö

Projekti alkoi kartoitus- ja suunnitteluvaiheella 1.9.2002, jolloin projektilakimies, varatuomari *Matti Huunan-Seppälä* aloitti työnsä työllistettynä, jatkaen 1.1.2003 projektin palkkaamana projektisuunnittelijana. Muuta projektin päätoimista henkilöstöä ei ollut. Projektille teki lisäksi työtä kaksi muuta henkilöä. Projektiin käytetty kokonaistyöpanos kokoaikaisiksi henkilötyövuosiksi muutettuna oli yksi henkilötyövuosi. Projektin loppuraportin teki VTT, dosentti *Kyösti Suonoja*.

Syksyllä 2002 säätiö asetti projektille tukiryhmän, johon kuuluivat säätiön toiminnanjohtaja *Jukka Mäki* puheenjohtajana, toiminnanjohtaja *Jorma Soini* (Sininauhasäätiö), lakimies *Timo Mutalahti* (Helsingin diakonissalaitos) ja päihdeasiamies *Marjo Tervo* (A-kiltojen liitto ry.).

Kriminaaliasiamiesprojektin lakimies oli sijoitettu Kriminaalihuollon tukisäätiön keskustoimistoon, jota kautta hän sai erilaista toimisto- ja asiakasvastaanottoapua. Säätiön toimistoon työllistetyistä toimistotyöntekijöistä osa-aikaista apua projektille tuottivat toimistotyöntekijä *Marja-Liisa Rauhala* kevästä 2004 kevääseen 2005 ja sen jälkeen toimistotyöntekijä *Niko Puumalainen*.

4.3. Yhteistyötahot ja sidosryhmät

Toteutunut asiamiestoiminta oli keskeisesti asiakasvastaanottoa toimistolla tai yhteydenpitoa puhelimitse, kirjeitse tai sähköpostilla. Asiakastoimintaan kuuluivat myös vierailut laitoksissa, KHL:n toimipisteissä ja mm. vankien perheleireillä. Asiakastyö oli pääsääntöisesti esillä myös oltaessa yhteydessä viranomaisiin ja alan järjestöihin, mutta tätä kautta tehtiin myös vaikutustoimintaa. Varsinainen ulospäin suuntautuva toiminta (tiedottaminen, materiaalin tuottaminen, tiedotus tai koulutus) sekä vaikuttaminen työryhmissä tai julkisuudessa jäi vähäisemmäksi. Asiamies sai toiminnalleen kuitenkin näkyvyyttä muutamissa lehti- ja tv-jutuissa sekä säätiön internet-sivuston kautta, jossa asiamiehellä on oma palsta.

Yhteistyötahoja olivat Kriminaalihuoltolaitoksen ja vankeinhoidon työntekijät, erilaiset päihdetyötä tai muuta psykososiaalista työtä tekevät järjestöt, Kriminaalihuollon tukisäätiön Kontaktipiste Redis, asunon tukiprojekti, Keravan vankilan WOP -projekti sekä Yhdessä Rikoksettomaan Elämään -projekti (YRE).

Sidosryhmiä olivat oikeuslaitos, poliisi, oikeusrekisterikeskus, vankilat, kriminaalihuollon yksiköt, kuntien sosiaalityö, velkaneuvonta, asuntoviranomaiset, sosiaaliasiamiehet, potilasasiamiehet, sosiaalialan järjestöjen lakimiehet ja ulosottomiehet sekä vakuutuslaitokset. Yhteistyö tapahtui verkostojen avulla antamalla kaksisuuntaista apua ja neuvontaa yksittäisissä ongelmissa sekä ohjaamalla asiakkaita välttämään heidän ”luukuttamistaan”.

Hyödynsaajia olivat asiakkaiden lisäksi vakuutuslaitokset, valtio ja kunnat saamiensa veronmaksajien ja vähentyneiden kustannusten vuoksi.

5. Toiminnot

5.1. Asiakasprosessit

5.1.1. Määrällisiä ja laadullisia tietoja

Asiakkaat valikoituivat pitkälti kriminaalihuoltolaitoksen alue- ja paikallistoimistojen sekä vankiloiden koulutus-, kuntoutus- ja sairaanhoitohenkilöstön kautta. Osa asiakkaista tuli suoraan ”puskaradion” kautta. Lopullisen asiakasvalinnan teki projektin kriminaaliasiamies haastattelun perusteella. Tällä matalalla tiedotusprofiililla asiakkaiden määrä onnistuttiin pitämään projektin resurssien puitteissa ilman toiminnan ruuhkautumista. Ongelmana oli asiakkaiden valikoituminen ammattihenkilöstön kautta ilman laajaa julkisuutta. Ammattihenkilöstön vaikuttamisesta huolimatta psyko-sosiaaliseen kuntoutukseen liittyvät ongelmat jäivät odotettua vähemmälle huomiolle. Asiakkaat eivät kokeneet sillä alueella olevan ongelmia. He eivät katsoneet esimerkiksi päihdeongelman olevan sellainen, jonka hoitamisessa olisi ongelmia. Päihdeongelma tai mielenterveysongelma ovat ongelmia, joita ei haluta myöntää tai joita ei itse tunnisteta, joten ongelmat keskittyivät enemmän muihin vaikeuksiin. Voidaan kysyä onko ihminen aina oman hyvinvointinsa paras ”tuomari” tai asiantuntija?

Asiakkaita oli yhteensä 305 eri henkilöä. Asiakasyhteydenottoja kirjattiin yhteensä 837. näistä vapautuneiden yhteydenottoja oli 40 %, vankien 29 %, kriminaalihuoltolaitoksen asiakkaiden 17 %, läheisten tai omaisten 10 % ja muiden 4 %.

Merkittävin ongelmaryhmä, johon asiamieheltä haettiin apua oli velka-, ulosotto- tai korvausasiat (27 %). Muut asiat liittyivät rangaistusten täytäntöönpanoon (18 %), asuntoasioihin (17 %), toimeentuloon (15 %), ulkomaalaisasioihin (13 %), kuntoutus- (2 %), koulutus- tai työasioihin (1 %) tai muihin (7%). Hyvin usein keskustelussa asiamiehen kanssa tuli esille ongelmien liittyminen päihdeongelmaan. Asiakkaan oma näkemys oli, että velkaongelma on erityisen toivoton suurten korvausten vuoksi.

Tarjottu apu oli neuvontaa, ohjausta ja tiedotusta (51 %), asiointiapua (41 %), muuta apua (4 %), oikeusapua tuomioistuimessa (3 %) tai valituksen laadintaa (1 %).

Koska kunkin yhteydenoton syyksi merkittiin vain pääasiallisin syy, kuntoutuksen osuus tulee esille tämän vuoksi harvemmin, vaikka tosiasiallisesti moneen yksittäistapauksen hoitamiseen niveltä myös kuntoutuskysymyksiä. Tapauskuvaukset tähän loppuraporttiin ja arviointiin on pyritty valitsemaan niin, että ne osaltaan kuvaisivat asiamiehen toimintakäytäntöjä ja toisaalta olisivat puhtaasti oikeustapausluonteisia. Asiamiestoiminta verrattuna varsinaiseen asianajotoimintaan eroaa oleellisesti juuri siinä, että asianajotoiminnassa hoidetaan tietty oikeudellinen ongelma, kun taas kriminaaliasiamiesprojektissa autetaan asiakasta kaikin tavoin rikoksettomaan elämäntapaan myötävaikuttamalla esimerkiksi ajokortin nopeutettuun hankintaan.

Alun perin projektin tavoitteiksi asetettiin tarjota palveluja erityisesti kuntoutukseen haluaville ja heidän läheisilleen. Toisena toimintavuonna asiakasmäärien kasvaessa tavoitetta täsmennettiin niin, että pyrittiin tarjoamaan palveluja erityisesti kuntoutukseen sitoutuneille. Yhteydenottojen taustalla on

pääsääntöisesti kuitenkin akuutti juridinen avuntarvetilanne, joka harvoin liittyi suoranaisesti kuntoutukseen. Ohjauksen, neuvonnan ja asianajon avulla asiakasta kuitenkin motivoidaan kuntoutukseen elämänsä kaikilla eri osa-alueilla.

Asiamiehen puoleen ei ennako-odotusten vastaisesti ole juuri lainkaan kääntynyt kuntoutukseen sitoutuneita kriminaalihuollon asiakkaita. Yhteydenottojen taustalla on pääsääntöisesti akuutti juridinen avuntarvetilanne. Toiminnassa painotetaan ohjauksen, neuvonnan ja asianajon ohella asiakkaan motiivimista kuntoutukseen elämänsä eri osa-alueilla.

Vaikka vangeista noin 70 prosenttia on päihdeongelmaisia jossain mielessä, oli heidän osuutensa asiamiestoiminnan asiakkuuksissa vähäinen.

Jossain määrin vangit ovat kokeneet epäkohtana, että haluttuun päihdeohjelmaan vankilassa ei voi päästä, koska kärsittävä rangaistus on milloin pituudeltaan liian lyhyt, milloin liian pitkä. Ehkä tilanteeseen on tulossa korjauksia, kun uuden vankeuslain myötä rangaistusajan suunnitelma ja riski- ja tarvearvio on tehtävä kaikille vangeille rangaistuksen pituudesta riippumatta. Varsinaiset ongelmat alkavatkin yleensä siviiliin päästyä, koska tarpeellisia jatkumia hyvin alkaneille kuntoutusohjelmille ei läheskään aina ole saatavilla. Suurin syy lienee kuntien rahapula. Kunnat eivät myöskään toisaalta ole halukkaita antamaan maksusitoumuksia hoitopaikkoihin, jotka eivät kuulu kunnan valitsemiin vaihtoehtoihin.

Myöskin kotikunnan määrittelyt ovat aiheuttaneet hankaluuksia. Vangilla on aina kotikunta jossakin Suomen kunnassa, mutta olosuhteiden muututtua hän haluaa vaihtaa kuntaa heti vankilasta vapauduttuaan esimerkiksi uuden parisuhteen synnyttyä. Tällöin vanha ja uusi kotikunta ovat molemmat haluttomia kustantamaan erityispalveluita.

Edellä mainittuihin ongelmiin on yhteiskunnan eri sektoreilla omia palvelu- ja neuvontaorganisaatioita. Kriminaalihuollon asiakkaiden kannalta ongelma niiden käytössä ja avun saannissa on sama kuin koko kriminaalihuollon osalta yleensä: vangit ja vapautuneet sekä heidän läheisensä jäävät jonojen viimeisiksi, ja kun palvelut ovat hyvin kysytyjä, niitä on vaikea saada varsinkin oltaessa jonojen hännillä. Kriminaalihuollon asiakkaat putoavat helposti pois palveluista tai jäävät eri palvelujen väliinputoajiksi. Heille on tarpeen ja tarkoituksenmukaista järjestää joko omia palveluja tai niin vahva tukiverkko, että se pystyy valvomaan asiakkaiden tarpeiden tyydyttämistä muissa palveluverkoissa. Esimerkiksi oikeusaputoimisto ei pysty pääsääntöisesti tapaamaan asiakkaita vankiloissa.

Asiamies ei juurikaan puuttunut rangaistusten täytäntöönpanoon vankiloissa luottaen vankeinhoitolaitoksemme kykyyn hoitaa omat asiansa. Tilastollisesti rangaistusten täytäntöönpano näkyy kuitenkin hyvin johtuen siitä, että esimerkiksi kaikki avustamiset rangaistusten täytäntöönpanon lykkäysasioissa samoin kuin sakkojen muuntorangaistuksiin liittyvät toimeksiannot tilastoituivat tähän ryhmään.

5.1.2. Esimerkkejä kriminaaliasiamiehen toiminnasta ja eri tyyppisistä ongelmista (Case-metodi)

Seuraavat esimerkit on kirjoitettu toisaalta kuvaamaan kriminaaliasiamiehen toimintaa mahdollisimman monipuolisesti ja toisaalta kertomaan asiakkaiden erilaisista ongelmista.

Tapauskuvaukset valikoituvat väkisinkin kertomaan onnistumisista. Erityisesti velkaantumiseen liittyvissä tilanteissa ei apua useastikaan pystytty tarjoamaan. Velkojen selvittäminen ja sovittelu on hyvin vaikeata, jos asiakas ei pysty läheskään tyhjentävästi luettelemaan velkojiaan, jotka esimerkiksi asianomistaja-asemassa alioikeudessa pysyttäytyvät passiivisina vaadittuaan korvausta.

Tietosuojan vuoksi ei voi olla olemassa mitään keskusrekisteriä, joka keräisi asiakkaan kaikki korvausvastuut. Esimerkiksi Oikeusrekisterikeskus kerää tiedot vain valtiolle tulevista maksuista ja korvauksista.

Case 1

Kriminaaliasiamiehen epäonnistunut yritys

Hyvä esimerkkitapaus epäonnistumisesta oli asiakas joka otti yhteyttä kertoen olleensa vapauduttuaan jo vuoden ajan asumassa päihdehoitoyhteisössä. Asuinpaikka olisi ollut halukas tarjoamaan hänelle työtä, mikäli vain ajokorttiasia olisi kunnossa. EU:n suositusten vuoksi hän ei ajokorttia olisi voinut saada ennen kuin olisi ollut päihdeongelmansa vuoksi päihdehoitoyhteisönsä tietyn ajan. Asiamies neuvotteli poliisin kanssa sopimuksen, että hän saisi kortin heti esitettyään lääkärintodistuksen nykyhetken päihdehoitoyhteisöstään. Kuultuaan tästä, riemastui asiakas niin paljon, että juhli itsensä ulos hoitolaitoksesta. Seuraavan kerran asiakas otti yhteyttä ja kysyi, onko Kriminaalihoitoyhteisöllä rahastoa, josta voisi maksaa hänen kääntäjämatkansa. Syyte koski ajokorttija ajon päihdehoitoyhteisönsä vaikutuksen alaisena. Apua ei tullut kriminaaliasiamieheltä.

Case 2

Yksittäistapaus velka-asioissa:

Kriminaalihoitoyhteisön asiakas on 25-vuotias *Ahti* (nimi muutettu), joka on ollut lastensuojelun asiakkaana ja sijoitettu perhekotiin. Hänen päihdehoitoyhteisönsä alkoi hyvin nuorena, ja se oli säännöllistä jo 17-vuotiaana edeten portaittain yhä kovempiin aineisiin. Hän joutui Keravan vankilaan 2004 ja vapautui keväällä 2005. Keravan vankilassa hän hakeutui Euroopan sosiaalirahaston rahoittamalle WOP -osastolle (Work Out-projekti). WOP -osastolla ollessaan Ahti antoi päihdehoitoyhteisönsä joka aamu ja osallistui osaston ohjelmaan. Siihen kuului mm. Järvenpään sosiaalisairaalan kehittämä Kalterit taakse -kurssi, joka on päihdehoitoyhteisönsä ja rikostaustaisille henkilöille tarkoitettu hoito-ohjelma. Siinä keskitytään päihde- ja rikoskierrättä ylläpitävien ajattelu- ja toimintamallien muuttamiseen. Kaikki osaston toiminnot tähtäävät asiakkaan oman tulevaisuuden sekä vapautumisen suunnitteluun ja toimintamallien muuttamiseen.

Elämäntapojen muutos, pitkä kuntoutusjatkumo ja opiskelujen jatkaminen ovat olleet Ahtin mielestä keskeisimmät tulevaisuuden tavoitteet, ja hän jatkoi kuntoutusta Siltavalmennuksen psykososiaalisessa kuntoutuksessa sekä AA- ja NA -ryhmissä vapauduttuaan.

Kuntoutuksessa Ahti toimi aktiivisesti tukien myös muita kuntoutujia toipumisen tiellä.

Ahtia uhkasi kuitenkin vankilaan joutuminen sakon muuntorangaistuksena. Kriminaaliasiamies otti yhteyttä ulosottomieheen sekä antoi lausunnon käräjäoikeudelle, joka jätti kokonaan muuntamatta syyttäjän vaatiman erään sakon muuntorangaistuksen. Ahti yrittää mennä töihin ja käydä sen ohessa kesken jääneen lukionsa loppuun. Kriminaaliasiamies haki hänelle Takuu-Säätiön takauksen lainalle, jolla maksettiin muunnetut, muuntamatta jätetyt ja vielä muuntoa odottavat sakot.

Ahti sai kuitenkin ehdottoman tuomion vanhoista tekemisistään ja kriminaaliasiamies esitti vankilan johtajalle, että Ahti pääsisi suorittamaan rangaistustaan mahdollisimman pian ja saisi heti vankityötä. Ennen vankilaan menoa Ahti selvitti velka-asioitaan ja sai täytäntöönpanosta päättävän ulosottoapulaisen suojelemaan suhtautumisen ansiosta viettä joulun 2005 ensimmäistä kertaa kymmeneen vuoteen selvin päin perhepiirissään.

Case 3

Sakkojen muuntorangaistus

Pertti (nimi muutettu) oli vankilassa ensikertalaisena osallistuessaan samaiseen WOP-projektiin (Work out-projektiin) missä Ahti oli ollut.

Vapauduttuaan vankilasta elokuussa 2004, oli hän hakenut ja saanut lykkäystä elokuussa 2005 kolme kuukautta muuntorangaistusoikeudenkäynnilleen Espoon käräjäoikeudessa. Sakot perustuivat rikoksiin ennen vankeutta. Vallitsevan oikeuskäytännön mukaisesti ehdoksi asetettiin, että Pertti lyhentäisi sakkojansa pienistä tuloistaan huolimatta. Tällä kertaa sovittiin lyhennykseksi 50 € kuukaudessa.

Ehto oli täytetty marraskuussa 2005, kun kriminaaliasiamies oli hänellä avustajana käräjäoikeudessa. Asiamies ehdotti puheenjohtajalle, että tuomioistuin jättäisi muuntorangaistuksen kokonaan määräämättä tai antaisi vaihtoehtoisesti mahdollisimman pitkän lykkäyksen.

Asiamies esitti, että tammikuussa 2006 voitaisiin hakea Takuu-Säätiön takausta lainalle, jolla maksettaisiin ainakin kaikki sakot pois. Lisäksi asiamies esitti syyttäjälle ja oikeudelle WOP-projektin laatiman todistuksen, josta kävi ilmi, että

- Pertti oli sitoutunut päihteettömyyteen jo vankilassa ja jatkanut sen jälkeen päihteetöntä ja rikoksetonta elämää yli vuoden ajan;
- Pertillä on oppisopimustyöpaikka;
- Pertillä on asunto, josta hän maksaa vuokransa.

Syyttäjä vastusti lykkäystä vedoten sakkojen suureen lukumäärään ja yhteissummaan. Sakkoja oli yli kymmenen kappaletta ja yhteismäärä lähes 3000 €. Syyttäjän mukaan 50 euron lyhennystä ei voitaisi pitää riittävänä. Lisäksi syyttäjä esitti, että muuntamatta jättäminen rikkoisi yhdenvertaisuusperiaatetta.

Asiamies esitti, että yhdenvertaisuusperiaatteen rikkomisesta ei ole kysymys, koska Pertti täyttää kaikki rikoslain 2 a -luvun edellyttämät perusteet muuntamatta jättämiselle. Asiamies totesi lisäksi, että Pertti tulee joka tapauksessa maksamaan sakkonsa, kunhan palkka antaa siihen myöten, koska muuntamatta jättäminen ei vapauta sakkojen maksuvelvollisuudesta.

Käräjäoikeus teki päätöksen, että sakkoja ei muunneta lainkaan. Välittömästi menestyksellisen muuntorangeistusoikeudenkäynnin jälkeen kävi asiamies yhdessä Pertin ja WOP-projektin antaman todistuksen kanssa poliisilaitoksella tekemässä suunnitelman ajokortin takaisin saamiseksi. Ajokortti oli menetetty jo v. 2002. Sovittiin, että poliisi ei aseta ylimääräisiä esteitä kortin takaisin saamiselle, kunhan Pertti esittää päihdelääkärin tai muun hyväksyttävän lääkärin antaman todistuksen tämänhetkisestä päihdeettömyydestään ja suorittaa ajokortin myöntämiselle vaadittavan kuljettajantutkinnon teoriaosan.

Case 4

Kriminaaliasiamiehen antama apu työpaikan saamiseksi

Vankilapappi otti yhteyttä kriminaaliasiamieheen ja kertoi erään vangin olevan hyvin masentunut tilanteestaan. Tämä *Ahmed* (nimi muutettu) oli syntyjään afrikkalaisperäinen, mikä ehkä osaltaan selitti huumeuskulttuurin, jonka hän oli tuonut kohdallaan Suomeen. Hän oli opiskellut kouluavustajaksi. Hänet oli sittemmin tuomittu törkeästä huumausainerikoksesta ehdottomaan vankeusrangaistukseen. Sitouduttuaan kuntoutukseen, oli hänen vaimonsa ollut todistamassa oikeudessa erästä huumerikollista vastaan.

Ahmed menetti ehdonalaisen vapautensa ja sai lisää vankeutta tunkeilijaan kohdistuneesta törkeästä pahoinpitelystä. Ahmedin epätoivo vankilassa johtui ajatuksesta, että hän ei voi enää jatkaa kouluavustajana, koska hänen pitäisi esittää lasten kanssa työskentelevien rikostaustan selvittämisestä annetun lain tarkoittama rikosrekisteriote, jossa tultaisiin mainitsemaan törkeä pahoinpitely ja törkeä huumausainerikos.

Kriminaaliasiamies selvitti, ettei rikosrekisteri ole este minkään työn saamiselle, vaan laki on tarkoitettu turvaamaan lapsien ja nuorten asemaa. Kriminaaliasiamiehen esittämän suosituksen avuin Ahmed sai jatkaa vapauduttuaan kouluavustajana ja on työssään menestynyt hyvin.

Ulkomaalaisen karkotusasia

Laadullisesti merkittävä asiakasryhmä on muodostunut ulkomaalaisista vangeista, jotka taistelevat vapautumiseen ajoitettua maastakarkoitustaan vastaan. Erityisongelmaksi koettiin, että ulkomaalaisperäisten vankien kohdalla vankilassa hyvin alkanut kuntoutus usein menettää merkityksensä, koska näyttää siltä, että heidät pääsääntöisesti pyritään karkottamaan vapauttamisen yhteydessä, mikäli he ovat syyllistyneet törkeään rikokseen. Oikeuskäytännössämme huumausainerikokset luokitellaan helposti törkeiksi rikoksiksi, vaikka vangittujen ulkomaalaisten todellinen ongelma on ollut huumausainekäyttö ja sitä kautta ajautuminen välittäjiksi. Karkotustilanne tuntuu kohtuuttomalta silloin, kun henkilö rangaistuksen aikana on sitoutunut kuntoutukseen ja siitä on näyttöä ja kun hänen perheenjäsenensä tai omaisensa ovat kaikki Suomessa. Henkilöllä ei välttämättä ole enää mitään yhteyksiä entiseen kotimaahansa, josta hän on saattanut alaikäisenä vanhempiansa kanssa muuttaa Suomeen. Heistä virolaisperäisiä on mm. karkotettu Venäjälle, jossa he eivät ole aiemmin edes käyneet ja jossa heillä ei ole tiedossa ketään sukulaisia. Aina myös karkotettavan entistä kotimaata ei ole enää edes olemassa.

Case 5

Grigori (nimi muutettu) oli muuttanut alaikäisenä Suomeen inkeriläisperäisten vanhempiensa kanssa. Suomea taitamattomana hänen koulumenestyksensä jäi vaatimattomaksi ja hän ajautui seuraan, jossa alkoi sekä käyttää että välittää huumausaineita. Hänet tuomittiin törkeästä huumausainerikoksesta ehdottomaan vankeusrangaistukseen.

Vankeusaikana hän sitoutui kuntoutukseen osallistumalla päihdekuntoutusohjelmaan ja olemalla vankilan päihdeettömällä osastolla. Vankeusaikana hän lisäksi suoritti ammattitutkinnon. Vapauduttuaan hän meni naimisiin.

Ulkomaalaispoliisin esityksestä teki ulkomaalaisvirasto karkotuspäätöksen vedoten Grigorin vaarallisuuteen yhteiskunnalle ja huolimatta siitä, että Grigorin kaikki lähiomaiset asuvat Suomessa.

Kriminaaliasiamies valitti karkotuspäätöksestä hallinto-oikeuteen syksyllä 2005. Tällöin Grigorin vaimo oli raskaana ja Grigorilla oli työpaikka, tosin pienipalkkainen. Grigorin hakiessa vaimonsa kanssa asuntoa Helsingin kaupungilta, kieltäytyi kaupunki antamasta asuntoa vedoten vuokratähtiin, jotka olivat syntyneet tutkintavankeusaikana, vaikka rästit eivät kaupunkiin kohdistuneetkaan. Kriminaaliasiamies on yrittänyt myötävaikuttaa perheen mahdollisuuksiin saada asuntoa.

Kriminaaliasiamies kehotti Grigoria keskittämään maksunsa ulosottomiehelle, jonka lisäksi ulosottoihin saatiin tilapäisesti lievää huojennusta.

Kun hallinto-oikeus on tehnyt ratkaisunsa, tullaan Grigorille hakemaan Takuu-Säätiön takaus pankkilainalle, jolla maksetaan korvaukset valtiolle rikoksella saadusta hyödystä, kännykkälaskut, vuokratästit ja muut velat pois, mikäli Grigori saa jäädä Suomeen.

Yksittäistapauksia toimeentulo- ja eläkeongelmista

Vankilassa saatava ylläpito on vangin ensisijainen toimeentulojärjestelmä. Vankeja ei ole kuitenkaan suljettu pois toimeentulotuen piiristä. Vankeinhoitolaitos ei vastaa niistä kustannuksista, jotka aiheutuvat hänen vapaudessa olevien olosuhteidensa ylläpitämisestä ja yhteydenpidosta läheisiin. Tällaisia kustannuksia ovat mm. asunnon vuokra, irtaimiston säilytyksen vuokra, puhelin- ja kirjekulut ja kustannukset osasta poistumislupien aiheuttamista matkakuluista. Kustannuksia voi myös aiheutua läheisten perheenjäsenten tapaamiskuluista.

Eräät kunnat ovat olleet varsin nihkeitä maksamaan toimeentulotukena tapaamisen aiheuttamia kuluja esimerkiksi vangin lapsen osalta silloin kun toinen huoltajista ei ole halukas tapaamista järjestämään.

Vankien terveydenhoidossa työskentelevät ihmiset ovat yksimielisiä siitä, että vankiloihin näyttää kerääntyvän enenevästi erittäin vaikeahoitaisia ja vakavasti sairaita potilaita, joilla on sekä krooninen psykiatrinen sairaus että henkeä uhkaavia päihdevieroitusoireita. Ongelmat liittyvät psykiatrisen hoitojärjestelmän rajuun heikentämiseen 1990-luvulla. Lisäksi on ennustettavissa, että tietyt osittain elintäsoon liittyvät sairaudet, kuten aikuisiän diabetes ja osteoporoosi ovat lisääntymässä .

Huolestuttavaa asiameistoiminnan kannalta on, että on havaittavissa pyrkimystä kustannussäästöihin, jos vangin vapautuminen on lähellä ja kustannukset näin voitaisiin siirtää vapautuneen kotikunnan maksettaviksi.

Päihdekuntoutustarpeiden lisäksi varsinkin pitkään vankeustuomiota kärsinyt henkilö on usein varsin laitostunut ja hänen kuntoutumisensa vaatisi ylimääräisiä satsauksia kunnalta vapautumisen jälkeen.

Vapautuneiden osalta muodostavat oman ongelmakenttänsä ikääntyneet ja laitostuneet vangit. Kysymys on joissakin tapauksissa periaatteellisesti siitä, että monien vankien kohdalla olisi yleistä tulkintakäytäntöä laajennettava siten, että diagnoosit persoonallisuushäiriö, tarkkaavaisuushäiriö, MBD ja oppimisvaikeudet luettaisiin paremmin hyväksyttäviksi perusteiksi eläkkeelle silloin, jos muutoin on dokumentoitu ettei asianomainen ole pärjännyt töissä eikä kukaan ota edes töihin.

Ikääntyneiden pitkäaikaistyöttömien eteen tekee arvokasta työtä kansanedustaja *Ilkka Taipale*, joka on laatinut mm. sosiaalilääketieteellisen eläke-edellytysten selvittelyoppaan.

Case 6

Vapautuneen puoliso D oli jäänyt työelämästä kotiin tukeakseen pitkäaikaisvankeudesta vapautunutta puolisoaan C, joka oli ollut vankiloissa yhteensä 30 vuotta. Puoliso haki hänelle kunnalta terapeutiksiin tarkoituksiin harkinnanvaraista toimeentulotukea, jolla olisi vuokrattu pienet askartelutilat ja hankittu vähäiset työkalut. Psykiatrian erikoislääkäri kunnallisen kuntoutusneuvojan kanssa puolsivat tuen myöntämistä, jonka lisäksi Kuntoutussäätiö suositteli työkyvyttömyyseläkettä.

Kunnan perusturvalautakunta katsoi kielteisessä päätöksessään, etteivät ”työtilan vuokra, vuokravakuus tai työkaluhankinnat ole toimeentulotukilain tai toimeentulotukiasetuksen mukaisia harkinnanvaraisella lisäosalla katettavia menoja.”

Asiamies valitti päätöksestä Helsingin hallinto-oikeudelle mm. sillä perusteella, että Sosiaali- ja terveysministeriön opas n:o 3003:10 toimeentulotukilain soveltajille on vain ohjeellinen ja toisaalta toimeentulotukiasetuksen 1 § 4 kohdan luettelo ei ole tarkoitettu tyhjentäväksi asioista, joihin toimeentulotukea voidaan myöntää. Hallinto-oikeuden päätös oli asiakkaan kannalta kielteinen, koska toimeentulotuen maksaminen on harkinnanvaraista ja kunta oli harkintansa tehnyt.

Case 7

Tapauksessa B oli elinkautisvanki päästetty ehdonlaiseen vapauteen. Hänelle haettiin työkyvyttömyyseläkettä, mutta Kela katsoi hänen vain potevan mm. persoonallisuushäiriötä, jota ei voida katsoa työkyvyttömyyden perustaksi. Tosiasiallisesti kuitenkin laitos- tumisestaan ja monesta syystä johtuen vaikuttaisi eläke ainoalta luontevalta ratkaisulta. Tapauksessa aiotaan eläkettä hakea uudelleen tarkemmin perustein.

Rikoksella saadun hyödyn menettämisseuraamukset ja presidentin armahdusmenettely

Valtiolle tuomittujen rikoksella saadun hyödyn menettämisseuraamuksien suhteen Valtiokonttori on omaksunut linjan, joka perustuu ennakkotapauksena pidettyyn korkeimman hallinto-oikeuden 26.6.1981 antamaan päätökseen 1981/II 100 A. Sen nojalla Valtiokonttori ei vapautuksia tai helpotuksia myönnä..

Case 8

Sakari (nimi muutettu) joutui varsin vaikeaan elämäntilanteeseen. Hän oli tehnyt ennen rikoksiaan töitä kahdelle suurelle ja vakavaraiselle yritykselle lähinnä jakelutehtävissä. Lisäksi hän hankki lisäansioita pitämällä kirpputoria, mikä tavallaan koitui hänelle kohdalokkaaksi. Hän alkoi ottaa myytäväkseen enemmän tai vähemmän tietoisesti anastettua omaisuutta, ja lopulta hän lankesi huumeiden välitykseen. Hän sai tuomion törkeästä huumausainerikoksesta ja lisäksi hänet korvattiin maksamaan valtiolle rikoksella saatuna hyötynä yli 65.000 euroa. Korvaus perustui syyttäjän arvioon saadusta hyödystä, mutta oikeaa hyötyjä Sakari ei halua paljastaa.

Kärsittyään rangaistuksensa häntä ei enää rikollisen taustansa vuoksi huolitettu kumpaankaan entisistä työpaikoistaan. Häntä ei kyetty auttamaan kunnallisessa velkaneuvonnassa, jossa vedottiin velkojen suureen määrään ja rikosperusteisuuteen. Rikollisen elämän huumeekulttuureineen hän oli kuitenkin päättänyt hylätä ja sinnitellä eteenpäin varsin toisarvoisilla töillä ja pienellä palkalla. Useista veloistaan hän oli onnistunut tekemään maksusuunnitelman tiettyine helpotuksineen eri velkojien ja erään jälkiperintäyhtiön sekä ulosoton kanssa maksaen niihin yhteensä 300 € kuukaudessa.

Takuu-Säätiö perustettiin v. 1990-luvulla helpottamaan erityisesti vankien ja vapautuneiden ylivoimaista taloudellista ahdinkoa. Takuu-Säätiön myöntämän pankkitakauksen yläraja on 34.000 €. Niinpä asiamies katsoi, että presidentin armahdus olisi ainoa tie selvittää ylivoimaiselta näyttävästä tilanteesta. Anomus tehtiin niin, että 34.000 €:n laina riittäisi kaikkien velkojen kattamiseen, jos presidentti armahtaa Sakarin valtiolle tuomituista korvauksista 31.000 €:n ylittävältä osalta.

Presidentti armahti hakemuksen mukaisesti, mutta koko järjestely oli vähällä kaatua jälkiperintäyhtiön asenteeseen. Kuultuaan presidentin armahduksesta, se ilmoitti vaativansa Sakarin kanssa jo sopimansa n. 2.600 €:n suuruisen saatavansa sijasta alkuperäistä n. 5.500 €:n suuruista saatavaansa. Velkajärjestely onnistui suunnitellussa muodossa Takuu-Säätiön antaman takauksen turvin. Se edellytti kahta asiamiehen kirjoittamaa kirjettä jälkiperintäyhtiölle ja Sakarin neuvotteluja perintäyhtiön kanssa, joissa ilmoitettiin, että kukaan ei saa mitään, jos jälkiperintäyhtiö pysyy ahneessa vaatimuksessaan.

Sakari on menestynyt hyvin jo yli vuoden ajan maksujärjestelyn turvin.

Yksittäistapauksia asunto-ongelmista

Case 9

Nuori henkilö X oli syyllistynyt törkeään rikokseen pienellä paikkakunnalla. Vapaututtuaan vankilasta hän ei ollut halukas muuttamaan uudelle paikkakunnalle. Kuitenkin hän

havaitti nopeasti, että hän ei pysty vuokraamaan itsenäisesti asuntoa rikollisen maineensa vuoksi. Myöskin kunnan sosiaalitoimi tuntui suhtautuvan henkilöön varsin ennakkoluuloisesti ollen haluton järjestämään asuntoa.

Hänelle määrätty ehdonalaisvalvoja oli vakuuttunut, että henkilössä on tapahtunut rangaistuksen aikana oleellinen muutos uuden päihteettömän elämäntavan myötä. Kriminaaliasiamies järjesti henkilölle asunnon ja onnistui valvojan kanssa yhteistyössä muuttamaan myös kunnan sosiaalitoimen kannan asiakkaaseen myönteiseksi. Asuminen on jatkunut onnistuneesti yli vuoden ajan joulukuussa 2005.

Case 10

Henkilö B soitti vankilasta ja kertoi saaneensa vuokrasopimuksen irtisanomisilmoituksen, koska hänen kunnallisessa vuokrataloyhtiössä sijaitsevassa huoneistossaan asui vuokrasopimuksen vastaisesti ”virolaisia”. Asiamies ryhtyi selvittämään tapausta. ”Virolaiset” oli naapureiden perusteeton näkemys tilanteelle, jossa huoneistossa asui tilapäisesti suomalainen rakennusmies, joka myös maksoi vuokran. Naapurit tiesivät varsinaisen vuokralaisen joutuneen vankilaan ja ennakkoluuloisesti olettivat rikollisen toiminnan jatkuvan asunnossa. Mitään varsinaista häiriötä ei ollut tapahtunut ja vanki olisi vapautunut muuttaman kuukauden kuluttua asuntoonsa.

Taloyhtiön isännöitsijä ilmoitti pidättäytyvänsä vuokrasopimuksen valmiiksi painetussa sanamuodossa, jonka mukaan asunnon välivuokraaminen ei ollut sallittua. Asiamies ilmoitti olevansa valmis mittauttamaan sopimusehdon kohtuullisuuden oikeudenkäynnillä tällaisessa tilanteessa, jossa asukas olisi pian vapautumassa ja olisi todennäköistä, että hänellä olisi suuria vaikeuksia saada ainakaan samalta kunnalta asuntoa.

Yleiset ennakkoluulot vankeja kohtaan ilmenivät isännöitsijän mielipiteistä, joista kävi ilmi, että todellinen syy irtisanomiselle olisi asukkaiden tahto, ettei vankilaan joutunutta haluttaisi takaisin taloyhtiön asukkaaksi.

Neuvottelujen jälkeen B sai pitää asuntonsa eikä oikeudenkäyntiä tullut.

5.2. Järjestöjen yhteistyöprosessit

5.2.1. Vierailut järjestöihin

Kriminaaliasiamiesprojektissa oli pitkälti kysymys oikeaan osuneesta asiakasvalinnasta. Projektissa asiakkaiden oma halu elämän muutokseen oli tärkein kriteeri asiakkaita valittaessa. Toimintaresurssit olivat hyvin rajalliset suhteessa vankiloitten läpi virtaavaan vuosittain n. 7000 vangin joukkoon.

Asiakasvalintaprosessissa on ollut suureksi avuksi yhteistyö eri järjestöjen kanssa.

Ensimmäisen toimintavuoden tavoitteena oli tiedon levittäminen vierailuin eri yhteisöissä kuten kriminaalihuoltolaitoksen alue- ja paikallistoimistoissa sekä rangaistuslaitoksissa sekä toiminnan käynnistäminen avustamalla asiakkaita heidän yksittäisissä ongelmissaan. Tavoitteeksi asetettiin myös pyrkimys vaikuttaa lainsäädäntöön ja toimintakäytäntöihin

Tavoitteet toteutuivat hyvin. Projektilakimies vieraili toimintavuoden aikana lukuisissa rangaistuslaitoksissa ja kriminaalihuoltolaitoksen alue- ja paikallistoimistoissa. Hyödyllisiä olivat myös vierailut Vapautuvien tuki ry:n järjestämällä vankien perheleireillä. Oikeusapupalveluja tarjottiin rajoitetusti jo kuntoutukseen sitoutuneille. Jo projektin kokeiluvaiheessa syksyllä 2002 alkoivat vierailut Vapautuvien tuki ry:n järjestämällä perheleireillä, mikä yhteistyö jatkui läpi projektin. Leireillä asiamies sai tuntumaa erityisesti parisuhdeongelmiin ja lasten huoltokysymyksiin, jotka aiheutuvat toisen puolison vangittuna olemisesta.

5.2.2. Perhetyö

Omaiset ja muut läheiset muodostivat laadullisesti merkittävän asiakasryhmän, vaikka heidän yhteydenottojaan oli vain noin 10 %. Koska vangille on vaikeaa hoitaa juoksevia asioitaan, omaiset ja muut läheiset toimivat heidän asiamiehinään ja tarvitsevat usein juridista apua. Myös vankeudesta johtuvat välilliset haitat koskettavat tätä kohderyhmää, esimerkiksi toimeentulo- ja asumisongelmat. Niinpä apua on haettu mm. puolison ja lapsen matka-avustuksen saamiseksi sosiaalihuollosta, kun oli kysymys vankilatapaamisesta kaukana asuinpaikkakunnalta. Perheen pääasiallisen huoltajan vankilaan joutuminen saattaa aiheuttaa myös lamaanuttavan shokkivaikutuksen aviopuolisolle, joka ei kykene hoitamaan asioita viranomaisten kanssa.

Perhetyötä pitäisi kehittää myös vankiloissa. Vapautuvien Tuki ry:n perheleirit ovat osoittautuneet hyväksi kanavaksi asiamiestyössä tavoittaa lapsiperheitä ja orientoitua heidän ongelmiinsa, jotka aiheutuvat vankeudesta. Vaikuttaa siltä, että kuntien sosiaalityöntekijöiden samoin kuin vankilatyöntekijöiden perehtyneisyys ongelmiin olisi jossain määrin nykyisellään puutteellista.

Kriminaaliasiamiehen tekemien haastattelujen perusteella perheongelmissa kaivattaisiin usein luotettavaa ja asiantuntevaa puolueetonta sovittelijaa. Perheellisten vapautumiseen liittyvät ongelmat ylittävät usein odotukset, joihin on osattu vain puutteellisesti varautua. Erääksi parannuskeinoksi vapautuneet ovat esittäneet, että vankilan ulkopuolisen tahon tulisi järjestää vertaistukeen rakentuvia perheleirejä, johon otettaisiin sekä pian vapautuvia perheellisiä vankeja että jo vapautuneiden perheitä, joilla on omakohtaista kokemusta arkipäivän vaikeuksista, joita he ovat joutuneet kohtaamaan.

Ruotsin lapsiasiamies *Lena Nyberg* (barnombudsmannen) kiersi v. 2003 Ruotsin vankiloita ja suljettuja laitoksia voidakseen vastata kysymykseen, miten rangaistuksen lapsiin kohdistuvaa vaikutusta voitaisi lieventää. Lopputuloksena syntyi selvitys², jonka pohjalta lapsiasiamies Ruotsissa ehdotti lukuisia parannuksia koskien vankien lapsien asemaa, vangin huoltovelvollisuutta, vankiloiden henkilökunnan koulutusta lastensuojelukysymyksissä, yhteistyötä sosiaali- ja terveysministeriön kanssa koskien vangin erityistä suojelua tarvitsevaa lasta, vankilassa olevan lapsen elinolosuhteita, lapsitapaamisia vankilassa, puhelu oikeuksia, lomaa ja opetusta vanhemmuudesta.

² *Straffa inte barnet, barnombudsmannen rapporter* BR2004:01

Vankien ja kriminaalihuollon asiakkaiden omaisten runsas yhteydenottojen määrä yllätti. Tapaukset kertoivat, että rikosseuraamuksen rangaistuksellinen vaikutus saattaa ulottua jopa ensisijaisesti rangaistun lähipiiriin aiheuttaen heille merkittäviäkin ongelmia ja vaikeuksia.

5.2.3. Tiedottaminen

Järjestöjen kanssa tehtävää yhteistyötä helpotti, että monet niistä olivat alusta alkaen olleet yhteistyössä Kriminaalihuollon tukisäätiön kanssa, joten niillä oli verrattain selkeä käsitys kriminaaliasiamiehen toimenkuvasta. Näin syntyneet luottamukselliset välit edesauttoivat asiakkaiden kannalta tärkeiden taustatietojen saamista. Yhteistyö muodostui sekä juridisesta kommunikoinnista että asiakasohjauksesta.

Yhteyksiä moneen järjestöön vahvisti asiamiehen toimiminen Kristillisen vankila- ja kriminaalityön yhteistyöverkoston hallituksen jäsenenä. Näistä tuli useitakin asiakkaita asiamiehelle projektin aikana.

Myös yhteistyö Sininauhaliiton kanssa tuotti yhteyksiä moneen sen jäsenjärjestöön asiakaskuntineen Helsingin lisäksi mm. Hämeenlinnassa, Tampereella, Jyväskylässä ja Kauhavalla. Sininauhasäätiön kanssa tehtävää yhteistyötä helpotti puolestaan sen toiminnanjohtaja *Jorma Soinin* oleminen mukana asiamiesprojektin tukiryhmässä.

A-Kiltojen liiton yhteydessä toimiva päihdeasiamies, varatuomari *Marjo Tervo* kuului asiamiesprojektin tukiryhmään, joten juridinen konsultointi oli luontevaa samoin kuin asiakasohjaus. Sama koski Helsingin diakonissalaitoksen lakimies *Timo Mutalahtea*.

Useille yleishyödyllisille yhteisöille, jotka toimivat osittain myös vankien ja vapautuneiden auttamiseksi jaettiin kriminaaliasiamiesesitteitä ja käyntikortteja. Monet järjestöt ohjasivat sellaisia asiakkaita asiamiehelle, joiden he arvelivat saavan apua asiamieheltä ja joita järjestöt itse arvioivat hyödylliseksi auttaa. Hyödyllinen yhteistyö eri järjestöjen kanssa saattoi tapahtua usein pelkästään sähköistä verkostoitumista hyödyntäen.

5.2.4. Velkaneuvonta

Takuu-Säätiö perustettiin vuonna 1990. Alunperin ajatuksena oli luoda vapautuville vangeille keino- ja rikos- ja muiden vastuiden maksamiseksi, mikä lisäisi heidän sopeutumistaan yhteiskuntaan. Kun samoihin aikoihin alkoi lama-aika Suomessa, Takuu-Säätiön asiakkaiksi hakeutuivat vankien sijasta kahden asunnon loukkuun pudonneet ja muut pankkien uhrit. Takuu-Säätiön kautta voidaan pyrkiä velkojen vapaaehtoisjärjestelyyn samoin maksuvaraedellytyksin kuin yksityishenkilön velkajärjestelyssäkin erona kuitenkin se, että tässä järjestelmässä rahalaitos myöntää enintään 34.000 €:n suuruisen lainan, jolla on pystyttävä pääsääntöisesti tyydyttämään kaikki velkojat. Takuu-Säätiö myöntää lainalle takauksen. Laina-aika on maksimissaan kahdeksan vuotta. Mikäli asiakkaan ylivelkaantuminen liittyy psyykkiseen sairastumiseen, vaikeaan päihdeongelmaan tai muuhun vaikeaan elämänkriisiin, voi takaus olla korkeintaan 17.000 €:n suuruisen ja tällöin takaukselle asetetaan muitakin lisäehtoja. Takuu-Säätiö ei ota suoranaisesti vastaan hakijoita, vaan yhteydet tapahtuvat pääsääntöisesti kuntien velkaneuvonnan kautta.

Kriminaaliasiamies oli aktiivisesti yhteydessä Takuu-Säätiöön, jonka takaamat lainat auttoivat monia kriminaalihuollon asiakkaita yli pahimman taloudellisen ahdingon. Kun ulosottomies ja syyttäjät olivat vaatimassa vankeusrangaistusta sakkojen muuntorangaistuksena, kriminaaliasiamies pystyi usein neuvottelemaan Takuu-Säätiöltä takuun lainalle, jonka avulla maksamattomat sakot pystyttiin maksamaan ja välttymään siten vankilalta. Siten kriminaalihuollon asiakas saattoi jatkaa kuntoutustaan ja käydä ansiotyössä.

5.3 Viranomaisprosessit

Kohderyhmän etujen ajamisessa merkittävän osuuden muodosti vaikuttaminen lainsäädäntöön ja valitsemiin käytäntöihin. Ensin mainittuun oli mahdollisuus osallistumalla säätiöltä pyydettyihin lausuntoihin vastaamiseen. Merkittävä vaikutuskanava oli pyrkimys muuttaa vallitsevia käytäntöjä voimassa olevan lain puitteissa. Tämä tapahtui olemalla yhteydessä eri viranomaistahoihin kirjeitse ja puhelimitse.

Myös asianajotoiminnalla pyrittiin vaikuttamaan esimerkiksi siihen, että syyttäjät alkaisivat käyttää mahdollisuuksiaan jättää muuntorangaistusta vaatimatta sakkojen muuntorangaistuksesta annetun lain nojalla, ja tuomioistuimet lisäisivät mahdollisuuttaan jättää muuntorangaistukseen tuomitsematta.

Molemmat mahdollisuudet tuntuvat vaikeilta toteuttaa siitä syystä, että muuntorangaistuksen kohteeksi joutuneilla ei ole riittävästi mahdollisuuksia puolustuksellisesti todistella niitä asioita, jotka käytännössä sallisivat nämä sinänsä yhteiskunnan kannalta erinomaiset mahdollisuudet vähentää sakkovankien määrää.

Toinen epäkohta muuntorangaistusten käsittelyn kannalta on, että tuomioistuimet edellyttävät tuomittavien pystyvän lyhentämään sakkojaan jopa toimeentulotuesta muuntorangaistuksen lykkäämisen edellytyksenä. Kuitenkin toimeentulotuen pitäisi olla viimesijainen toimeentulolähde eikä keino maksaa sakkojansa.

Tuomioistuinkäytännöissä merkittävä esiin tullut seikka on vaikeus päästä yksityishenkilön velkajärjestelyyn, kun rikosperusteista velkaa on paljon ja sakkojen suhde velkoihin ongelmallinen. Jos velkojen järjestelyn ainoaksi toteutuskeinoksi jää vapaahtoinen velkajärjestely, ei velallinen saa osakseen yksityishenkilön velkajärjestelylain suomaa turvaa muuntorangaistusta vastaan velkajärjestelyn aikana.

Myös kuntiin on pyritty vaikuttamaan harkittaessa ennalta ehkäisevän toimeentulotuen myöntämistä eri muodoissaan vankien omaisille ja vapautuneille. Sama koskee sosiaalista luototusta.

Vangit joutuvat toisinaan tilanteeseen, jossa heillä on vankeusrangaistuksen alkuvaiheessa perhe, asunto ja irtaimisto. Vapautuessa ei useinkaan ole enää mitään näistä, mutta elatusvelvollisuus on tullut tilalle. Usein on todennäköistä, että vangilla vapautuessaan on poikkeuksellisen paljon ylimääräisiä

kuluja, joista selviytyäkseen ulosottoviranomaisten pitäisi joustaa valtuuksineen esimerkiksi palkan ulosmittauksen suhteen. Kriminaaliasiamies pyrki siihen, että ulosottolaitos ottaisi huomioon tämän tosiseikan ja pyrki erillissopimukseen ulosotossa erityisesti kuntoutukseen sitoutuneitten vankien ja vapautuneitten osalta.

Myös yleiseen mielipiteeseen pyrittiin vaikuttamaan muun muassa säätiön omien verkkosivujen kautta.

5.3.1. Rikosperusteinen velkaantuminen

Rikostaustaisten henkilöiden asema velkajärjestelyssä on heikko. Vangilla ei juuri ole mahdollisuuksia hoitaa taloudellisia velvoitteitaan, vaan ongelmat pikemminkin vaikeutuvat vankeusaikana. Velvoitteiden laiminlyönti aiheuttaa mm. haitallisen luottotietomerkin, joka vaikeuttaa elämistä vapautumisen jälkeen. Usein velkaantuminen on rikosperusteista, ja lainsäädännössä toteutuu ajatus, jonka mukaan rikosperusteinen velkaantuminen on muuta velkaantumista tuomittavampaa. Velkojen hoidon mahdottomuus korostuu poliisivankilassa, jossa ei yleensä ole sosiaalityöntekijää auttamassa jokapäiväisten asioiden hoidossa. Rikosperusteiset korvaukset saattavat olla niin huomattavia, että niistä seuraa ikuinen velkavankeus, joka murentaa henkilön motivaation velkojen hoitoon ja normaaliin työntekoon.

Rikosperusteinen velkaantuminen on katsottu yleiseksi esteeksi velkajärjestelylle. Tästä on säädetty yksityishenkilön velkajärjestelylain (57/1993) 3 luvun 10 § 1 mom. 1-kohdassa, joka kuuluu:

”1) velalliselle on määrätty rikoksen perusteella maksuvelvollisuus eikä velkajärjestelyn myöntämistä voida pitää perusteltuna velan määrä, rikoksen laatu, vahingon kärsineen asema ja muut seikat huomioon ottaen.”

Kyseisen lainkohdan perusteluissa todetaan mm.:

”Velkaantuminen rikoksen perusteella sekä velkojien vahingoittamiseksi tehdyt erilaiset taloudelliset järjestelyt estäisivät nykyistä laajemman velkajärjestelyn myöntämisen.”

Rikosperusteisesti velkaantuneen on vaikea päästä velkaneuvonnan kautta velkajärjestelyyn. Käytäntö vaihtelee eri alioikeuksissa, mutta yleistyksenä voidaan sanoa, että jos veloista yli puolet on rikosperusteisia, velkajärjestelyyn ei pääse. Lisäksi edellytetään näyttöä maksuhalukkuudesta. Se voidaan osoittaa pitkään jatkuneilla säännöllisillä maksusuorituksilla. Vankilan suljetulta osastolta on kuitenkin lähes mahdotonta lyhentää velkoja säännöllisesti.

Yksityishenkilön velkajärjestelylaki, ulosottolaki sekä laki velan vanhentumisesta näin ollen estävät rikokseen syyllistyneen ja korvauksiin tuomitun henkilön mahdollisuuden muuttaa elämäänsä sellaiseksi, että siinä on mahdollisuus sosiaalistua perhe- ja työelämään, maksaa velkansa ja olla normaali yhteiskunnan jäsen. Rikokseen syyllistyneille tulee antaa mahdollisuus muuttua ja antaa toivo paremmasta. Viimesijaisella toimeentulomuodolla, toimeentulotuella, ei voi lyhentää velkoja.

Vapaaehtoinen velkajärjestely on vaikeata, jos esteenä on maksuvaran puuttuminen. Maksuvaraa ei pysty saamaan ilman ansiotyötä, jonka saaminen on vaikeata rikollisen taustan vuoksi. Näin syntyy kierre, johon liittyy puutteellinen työhistoria ja olematon ammattikoulutus. Tilannetta saattaa vaikeuttaa vankilasta vapautuneen uuden puolison tulojen huomioon ottaminen velkaantuneen maksuvaraa laskettaessa. Valtiokonttori ei katso voivansa maksuvapautuslain nojalla myöntää maksuvapautuksia rikoksen johdosta määrätyistä korvauksista valtiolle. Aino keino on Tasavallan Presidentin armahdus.

Asiamiesprojektin parannusehdotuksia:

Rikosvahinkolakia laajennettaisiin koskemaan nykyistä laajempaa osaa rikoksella aiheutetuista vahingoista ja rikosvahinkolain nojalla suoritettujen korvauksien tulisi olla ensisijainen korvausmuoto. Osan saatavistaan valtio onnistuu perimään velalliselta ja osasta se voi neuvotella tilanteen kokonaisvaltaisen arvioinnin perusteella velallisen kanssa. Siten suoritettujen korvausmäärät kasvaisivat, mutta työn pakoilu vähenisi, koska velallisella olisi realistinen mahdollisuus velan maksamiseen.

Takuu-Säätiö voisi vapautuvien vankien osalta tehdä riskipäätöksiä tilanteissa, joissa asiakkaalla ei esimerkiksi alkaneen kuntoutuksen vuoksi ole vielä maksuvaraa, mutta voidaan pitää todennäköisenä, että sitä pian tulee.

Vapaaehtoisissa velkajärjestelyissä ei tule ottaa nykyisen puolison tuloja huomioon maksuvaraa laskettaessa, jos velkaantuminen kohdistuu aikaan ennen nykyistä parisuhdetta, sillä parisuhde ei kestä toisen puolison velkojen maksamista.

Rikosperusteisesti velkaantuneen pääsyä velkajärjestelyyn helpotetaan yksityishenkilön velkajärjestelystä annetun lain (57/1993) muutoksella tai oikeusministeriön antamilla toimintaohjeilla alioikeuksille. Ohjeissa tulisi todeta, että inhimilliset tekijät voidaan nykyistä laajemmin ottaa huomioon velkaantumiseen johtaneita syitä ja velallisen maksuhalukkuutta selvittäessä. Lisäksi olisi otettava huomioon suljetussa vankilassa olevan vangin suoritukset vankeusajalta maksuhalukkuuden osoituksena, vaikka määrät olisivat vähäisiäkin. Myös käynnissä olevan kuntoutuksen merkitys maksukykyä tilapäisesti alentavana tekijänä huomioitaisiin.

Valtiokonttorille annettaisiin tiettyjen ehtojen puitteissa oikeus tehdä vapaaehtoisia maksusuunnitelmia kaikista valtiolle tulevista maksuista sakkoja myöten. Valtiokonttori voisi tiettyjen ehtojen puitteissa tehdä helpotuksia myös rikoksen kautta valtiolle tuomitusta hyödyistä Näin saataisiin työn pakoilijoiden sijaan uusia veronmaksajia.

5.3.2. Ulosotto

Toinen rikosperusteiseen velkaan joutuneen elämää hankaloittava säädös on ulosottolain (679/2003) 2 luvun 24 §:n mukainen vanhentumissääntö:

”Tässä laissa tarkoitettu ulosottoeruste, jossa luonnolliselle henkilölle on asetettu maksuvelvoite, on täytäntöönpanokelpoinen 15 vuoden ajan. Määräaika on 20 vuotta, jos ulosottoerusteessa tarkoitettu velkoja on luonnollinen henkilö tai jos korvaussaatava perustuu rikokseen, josta velallinen on tuomittu vankeuteen tai yhdyskuntapalveluun.”

Yleinen velkajärjestelyn maksuohjelman kestoaika on viisi vuotta.

Rangaistusten täytäntöönpanosta 19.12.1889 annetun lain 3. luvun 14 §:ssä (612/1974) on säädös, jonka mukaan

”työ- ja käyttörahaa sekä omasta ja vapaa-ajan työstä saatua tuloa ei saa ulosmitata sinä aikana, jona rangaistuksen täytäntöönpano rangaistuslaitoksessa jatkuu, eikä kolmen kuukauden kuluessa vapautumisen jälkeen.”

Edellä mainitulla säädöksellä pyritään turvaamaan vapautumisen jälkeinen aika jokapäiväisten alkuvaikeuksien selvittämiseksi. Osa ulosottomiehistä on haluttomia hyväksymään tätä ajatusta ja haluttomia tekemään vapautuneen kanssa minkäänlaisia helpottavia maksusopimuksia ja helpotuksia. Lisäksi ulosottomies on usein haluton myöntämään valtuuksiensa puitteissa lykkäystä uuden rangaistuksen täytäntöönpanolle, vaikka sitä voidaan saada hyvän työllisyystilanteen perusteella, mikä puolestaan auttaisi rikokseen syyllistyneen mahdollisuuksia suoriutua esimerkiksi elatusvelvollisuuksistaan.

Asiamiesprojektin parannusehdotuksia:

Ulosottokäytäntöön tehdään muutos, jonka mukaan vapautuva vanki voisi saada kolme vapaakuukautta heti, kun hän vapauduttuaan menee työhön.

Vankien lykkäyshakemukset tulisi kielteisissä tapauksissa aina alistaa rikosseuraamusviraston vahvistettaviksi ennen toimeenpanoa, mikäli lykkäyspyyntö perustuu alkaneeseen kuntoutukseen tai taloudellisiin oloihin.

Takuu-Säätiön tulisi voida myöntää kuntoutukseen sitoutuneille vangeille takauksia muuntorangaistuksen välttämiseksi lainalle, jolla pystytään maksamaan ainoastaan tiedossa olevat sakot ja ainakin osa muista valtion saatavista. Tämä koskisi erityisesti tilanteita, joissa ulosottomies ei myönnä muuntorangaistuksen täytäntöönpanolle lykkäystä.

Ulosottomiesten koulutuksessa tulisi vankien velkajärjestelyjen ja rangaistusten lykkäysten kokonaisvaltaiset vaikutukset ottaa huomioon.

5.3.3. Velan vanhentuminen

Kolmas rikokseen syyllistyneen velkojen maksuun liittyvä laki on laki velan vanhentumisesta (728/2003). Lain mukaan yleinen velan vanhentumisaika on kolme vuotta, mutta lain soveltamisalaa koskevan 1 § 2 momentin 2) kohdan mukaan lakia ei sovelleta:

”2) sakkoon, menettämisseuraamukseen tai muuhun rikosoikeudelliseen seuraamukseen taikka uhkasakkoon tai teettämis- tai keskeyttämishkaan”

”Muu rikosoikeudellinen seuraamus” on esimerkiksi julkisoikeudellinen maksuvelvoite eikä vahingonkorvaus.

Velan vanhentumista koskevan lain 7 §:n 3 momentin mukaan

”Rikoksesta johtuvaa velkaa ei katsota tämän tai muun lain nojalla vanhentuneeksi niin kauan kun rikosasiassa voidaan nostaa syyte tai kun rikosasian käsittely on vireillä tuomioistuimessa.”

Velan vanhentumista koskevaan lakiin ei kuitenkaan liity samaa problematiikkaa kuin kahteen edellä mainittuun lakiin. Periaatteessa syyteoikeus ei vanhene milloinkaan, jos teosta on säädetty kovin rangaistus eli elinkautinen vapausrangaistus.

5.3.4. Sosiaalihuollon ja opetustoimen ongelmia

Vankilasta kotiuttamisen yhteydessä on ongelmia joidenkin kuntien sosiaalitoimen kieltäytyessä antamasta toimeentulotuen harkinnanvaraista lisäosaa tai ehkäisevää toimeentulotukea vapautuneen ongelmien lievittämiseksi.

Yhteydenpito-ongelmat vankilassa olevaan omaiseen ovat hyvin yleisiä. Jotkut kunnat ovat osoittautuneet haluttomiksi antamaan toimeentulotuen lisäosan muodossa matka-avustuksia monilapsisille perheille tapaamisten järjestämiseksi. Vielä haluttomampia kunnat ovat järjestämään isän ja lapsien tapaamisia vankilaan, jos lapsen äiti sitä vastustaa, vaikka tapaaminen olisi lasten tahdon ja edun mukaista.

Valtio voi vain hyvin rajoitetusti myöntää helpotuksia sakkojen maksuun, eivätkä kunnat kovin helposti maksa sakkoja toimeentulotukena. Myöskään sosiaaliluottoa ei tarkoitukseen myönnettäne, vaikka sosiaaliluototuksesta annetun lain (1133/2002) sanamuodon mukaan siihen olisi hyvä mahdollisuus.

Lain 1 §:n mukaan sosiaaliluototuksen tarkoitus on:

”Sosiaalinen luototus on sosiaalihuoltoon kuuluvaa luotonantoa, jonka tarkoituksena on ehkäistä taloudellista syrjäytymistä ja ylivelkaantumista sekä edistää henkilön ja perheen itsenäistä suoriutumista.”

Vankien sivistyksellisiä oikeuksia on vaikea toteuttaa oppilaitosten tai vankiloiden resurssipulasta johtuen. Avolaitokseen tuomitun tai sinne siirretyn on mahdollista osallistua laitoksesta käsin koulutukseen laitoksen ulkopuolella, mutta monessa oppilaitoksessa tilaa ei ole riittävästi tällaiseen opetukseen. Suljetuista laitoksista on vaikea käydä opiskelemassa lähinnä valvontahenkilöstön resurssipulasta joh-

tuen.

Asiamiesprojektin parannusehdotuksia:

Kunnat voisivat ottaa osaa velkajärjestelyihin myöntämällä tarkoituksiin sosiaalista luottoa samoin perustein kuin Takuu-Säätiö voisi edellisen ehdotuksen mukaan menetellä.

Ehkäisevänä toimeentulotukena voitaisiin maksaa Takuu-Säätiön takaaman lainan korkokuluja odotusaikana, kun velallinen kuntoutuu työelämään. Ennalta ehkäisevä tuki saattaa estää uusien rikosten tekemisen.

Pitkäaikaisvangeille, joilla on huoltovelvollisuus eikä maksukykyä, tulisi järjestää mahdollisuus tehdä vankilassa lapsen elatuksesta annetun lain (704/1975) 3 luvun 7§:n mukainen sopimus. Sopimuksen teko helpottaa lapsen äidin asemaa, koska hän on silloin oikeutettu elatusturvalain 2§ 1momentin 1-kohdan ja 5§:n nojalla lain 7§:n tarkoittamaan täysimääräiseen elatustukeen. Elatussopimus antaisi vangin omaisille toimeentuloturvan.

Vankeinhoitolaitoksen tulisi huolehtia siitä, että vanki pystyy täyttämään elatusvelvollisuutensa sijoittamalla hänet avolaitokseen, jossa vangilla on mahdollisuus käypään palkkaan suorittamastaan työstä. Vankityötä, josta vanki saa palkkaa, tulisi järjestää myös suljetussa laitoksissa oleville. Palkan maksulla voitaisiin turvata lapsen elatuksen lisäksi myös vangin perheen asunnon säilyttäminen. Avovankilaan sijoitus ja palkan saaminen voisi auttaa elatusvelvollisten vankien lisäksi sellaisia vankeja, joilla on asunto, irtaimisto tai muuta arvokasta ja säilyttämisen arvoista.

Uuden vankeuslain myötä 1.10.2006 lähtien tulisi asetusteitse tarkentaa vangin työmarkkina-asemaa. Voimassaolevan lainsäädännön mukaan vanki ei ole työmarkkinoiden käytettävissä työttömyysturvalain 2 luvun 11 § 2 momentin mukaan.

Rikoslain 2 luvun 8 §:ään otettu säännös valvotusta koevapaudesta on laskettava yhdyskuntaseuraamukseksi eikä vankeusrangaistukseksi, koska varmasti on suotavaakin, että vanki osallistuu koevapauden aikana siviilityöhön.

Vangin asemaa tulisi turvata niin, että avolaitoksessa tehtävästä vankityöstä kertyisi eläkettä tasavertaisesti vapaudessa tehtävän siviilityön kanssa.

Kuntien sosiaalitoimen tulisi antaa ehkäisevää toimeentulotukea tai toimeentulotuen lisäosaa vankilasta vapautuneiden auttamiseksi tai tapaamisten järjestämiseksi vankilassa olevan omaisen kanssa. Ehkäiseviä toimenpiteitä tehdään usein liian myöhään, koska viranhaltijat eivät etukäteen näe ehkäisevien toimenpiteiden olevan itse asiassa säästötoimenpiteitä.

Vankien sivistyksellisten oikeuksien turvaamiseksi vankilan tulisi sopia oppilaitosten kans-

sa vankien opiskelusta ja järjestää riittävä valvontahenkilöstö tähän tarkoitukseen.

Valtion ja kuntien vastuunjako tulisi edelleen konkretisoida jälkihuoltoa koskevan kustannusvastuun selkiyttämiseksi.

Vangin kotiuttamisen onnistumiseksi vankilan ja kotikunnan sosiaalitoimen yhteistyö olisi aloitettava hyvissä ajoin ennen vapautumista.

5.3.5. Ulkomaalaisten ongelmia

Ulkomaalaistaustaisten karkotukset tehdään vapauttamisen yhteydessä, jos karkotettava on syyllistynyt Suomessa törkeään rikokseen. Karkotukset ovat muodostuneet kohtuuttomiksi lisärangaistuksiksi erityisesti tilanteissa, jolloin tekijä on tullut Suomeen alaikäisenä vanhempiensa tahdosta eikä rikollisin tarkoituksin. Monesti karkotettavalle on ensi kertaa vankilassa syntynyt tosiasialliset mahdollisuudet viettää rikoksetonta elämää ja osallistua esimerkiksi päihdekuntoutusohjelmiin. Usein he ovat hankkineet vankilassa ammatin.

Ulkomaalaisvirasto perustelee karkotuksia sillä, että karkotettavat vaarantavat yleistä turvallisuutta. Tosiasiassa he usein ovat huumerikollisia, jotka maahanmuuttoon liittyvien vaikeuksien vuoksi ovat ajautuneet ensin huumeiden käyttäjiksi ja sen jälkeen välittäjiksi. Varsinaiset huumevälityksen johtajat välttyvät usein rangaistukselta. Karkotetulla on vain 14 päivää aikaa vastata ulkomaalaispoliisin tekemään karkotusesitykseen, jonka jälkeen tulee yleensä karkotuspäätös, josta voi valittaa hallinto-oikeuteen. Yleensä päätös pysyy ennallaan, ja korkeimmalta hallinto-oikeudelta on vaikea saada muutoksenhakulupaa.

Asiamiesprojektin parannusehdotus:

Ulkomaalaistaustaisten vankien karkotuksissa tulisi nykyistä enemmän ottaa huomioon rikokseen syyllistyneen ikä ja muut sosiaaliset seikat, kuten perhesuhteet.

6. Tulokset

- Asiakkaille lähetetyn kyselyn tulokset
- Projektin tukiryhmän palaute
- Säätiön palaute
- Yhteistyöjärjestöjen antama palaute

6.1. Asiakastulokset

Kriminaaliasiamiehen asiakkaille lähetettiin 14.11.2005 päivätty kysely³, jossa kerrottiin kriminaaliasiamieshankkeen olevan päättymässä ja toivottiin loppuraporttia varten vastauksia kyselyyn. Vastamista varten oheistettiin palautuskuori postimerkkeineen. Vastaajat valittiin umpimähkäisellä otannalla käytössä olevasta hakemistosta, josta ei kuitenkaan kaikkien osoitteita löytynyt. Kun osoitetta ei löytynyt, valittiin otokseen seuraava asiakas, jonka osoite oli olemassa, tai se oli ilman sanottavaa hankaluutta selvitettävissä.

Vastaukset pyydettiin lähettämään viikon kuluessa. Ne sai lähettää nimettömänä. Vastauksien luottamuksellisuus taattiin. Otoksen suuruus oli 25 henkilöä, joista 18 eli 72 % vastasi määräajassa. Yksi vastaajista ei lähettänyt vastauslomaketta, mutta lähetti asiapapereita omien asioidensa hoitamiseksi, joten hänkin ilmeisesti piti kriminaaliasiamiestä tärkeänä auttajana.

Kysymykset kuuluivat:

1. Onko projektista ollut Sinulle konkreettista apua? Paljon, jonkun verran, ei yhtään.
2. Onko projekti osaltaan auttanut Sinua elämässäsi eteenpäin? Paljon, jonkun verran, ei yhtään.
3. Tarvitaanko kriminaaliasiamiestä maassamme? Erittäin paljon, jonkin verran, ei yhtään.
4. Mitä asioita toivoisit kriminaaliasiamiehen hoitavan?
5. Mitä muuta haluat sanoa?

Vastaajista 14 oli sitä mieltä, että projekti oli antanut asiakkaalle konkreettista apua paljon. 14 vastaajista oli sitä mieltä, että projekti oli auttanut elämässä eteenpäin paljon tai jonkin verran.

18:sta vastaajasta 16 piti kriminaaliasiamiestä erittäin tärkeänä. Toisin sanoen noin 90 % vastanneista oli sitä mieltä, että kriminaaliasiamiestä tarvitaan erittäin paljon. Yksi vastaajista piti asiamiestä jonkun verran kannatettavana ”jos se hoitaa asioita”. Yksi vastaaja ei osannut sanoa kantaansa.

Vastauksista löytyi seuraavia kommentteja Mitä asioita toivoisit kriminaaliasiamiehen hoitavan? –kysymykseen:

”Kävin luonasi mieheni kanssa ollessani viimeisilläni raskaana. Asia koski miehen saamaa tuomiota vankeusaikanaan. Tämä muutaman kuukauden tuomio saatiin muutettua yhdyskuntapalveluksi, joka nyt on suoritettu. Sinun konkreettinen apusi sekä tapasi suhtautua meihin oli korvaamaton.... Juuri on paljastunut pidempään jatkunut huumeiden käyttö ja olemme ottamassa avioeron. Mieheni on omien sanojensa mukaan mennyt jonkinlaiseen katkaisuhoidon. Lapsen takia vietämme aikaa yhdessä pari kertaa viikossa. Mieleeni on jäänyt ihmetys, miksei mikään taho hoida vapautuvien vankien asioita kokonaisvaltaisesti ottaen huomioon mielenterveys- ja päihdeongelmat. Käynti sinun luonasi jäi lämpimästi mieleeni. Kiitos siitä.”

³ Katso liite 2 Asiakaskysely

”Lähinnä vapautuvien asioita (tulisi hoitaa) ohjaten oikeaan elämän rytmiin. Sillä ihmisellä on muutakin kuin vankilakierre.”

”Varattomien/vähävaraisten ihmisten osalta valituksia Euroopan Ihmisoikeustuomioistui-
meen maksutta. Näin kaikille taattaisiin samat mahdollisuudet ja oikeudet.”

”Että kaikki vangit ovat tasa-arvoisia, saada apua, kun ne tarvitsevat. ...Ottakaa oppia
miten hoidetaan Ruotsissa vankien asioita. Niitä autetaan jo vankeusaikana, kuten asunto,
työpaikka. Mikä on tällä hetkellä tilanne? ...Mielestäni vangille vapautuessaan pitää saa-
da oma asunto eikä mitään joukkoasuntoja jossakin asuntolassa. Pitää saada oma rauha,
että pystyy laittamaan elämänsä kuntoon ja rikoskierre katkaistuksi. Te lupaatte kaikkea,
tehkää jotakin uudistuksia! Ei pelkkiä puheita! Mitä tämä on?

Mitä muuta haluat sanoa –kysymykseen tuli seuraavia kommentteja:

”Kriminaaliasiamies tekee todella arvokasta ja tarpeellista työtä vankien auttamiseksi!
Itse henkilökohtaisesti olisin ollut aika heikoilla ilman tätä apua. Valitettavaa on vain se,
että vankilassa ei tällaista palvelua pahemmin ‘mainosteta’ ja itsekin sain tietää siitä
ystävieni kautta, jotka löysivät tiedon netistä. Hyvää jatkoa ja Hyvää Joulua sekä uutta
vuotta!” *Nimi*

”Kaikki ex-vangit yksilöitä, joten tarpeetkin vaihtelevat, mutta apua ja tukea kaikessa
mitä itse kukin siviiliin palattuaan sit tarvitseekin..
Erittäin tarpeellinen ja olisi hyvä jos olisi näkyvämpi rooli jo vapautumisen lähestyessä ts.
tietäisi että on joku paikka josta voi kysyä neuvoa ym.”

”Teet todella arvokasta työtä ja annoit toivoa minulle paremmasta silloin, kun tuntui, että
kukaan ei voi tai halua auttaa.” ...”Tuntui hyvältä kohdata elämässään toinen ihminen,
joka haluaa auttaa.”

Saatu asiakaspalaute oli myönteistä. Sen mukaan asiamiestoiminnalla kyettiin tukemaan ja auttamaan
asiakkaita rikoksettomaan elämäntapaan ja antamaan konkreettisissa asioissa asiantuntija-apua sekä
toivoa. Kriminaaliasiamiestä pidettiin erittäin tarpeellisena.

6.2. Projektin tukiryhmän ja säätiön johdon palaute

Projektin tukiryhmä piti arviointikokouksen 28.11.2005 ja teki ryhmätyön koskien projektin tavoittei-
den saavuttamista sekä kriminaaliasiamiehen tehtävänkuvaa. Tätä käsittelyä on myöhemmin täyden-
netty säätiön johdon antamalla palautteella.

Kriminaaliasiamiesprojektin tukiryhmän näkemyksen mukaan asiamiehen päätehtävän tulisi liittyä
vankien ja vapautuneiden kuntoutuksen edistämistä koskeviin kysymyksiin. Tavoitteena on kohderyh-
män tarpeita vastaavan kuntoutuksen ja siihen liittyvien tukimuotojen turvaaminen niin rangaistusai-
kana kuin vapaudessa. Tarvenäkökulman lisäksi olennaisia seikkoja ovat sosiaalisten ja taloudellisten

perusoikeuksien turvaaminen sekä kuntoutuvan vapautuvan aseman parantaminen ja helpottaminen yhteiskuntaan ja rikoksettomaan elämään sijoittumisessa. Asiamiehen tehtävänä on tuoda esille kriminaalihuollon asiakkaan yhteiskuntaan integroitumisen ongelmia, yhdenvertaisuusperiaatteen vastaisia menettelyjä sekä puutteita. Asiakaskohtaisen asianajon ja edunvalvonnan lisäksi asiamiehen on erityisesti keskityttävä ajamaan esille tulevien ongelmien ja puutteiden ratkaisuja yleisellä tasolla (aloitteet, muutosesitykset, valitukset, ennakkopäätösten hakeminen, tiedotus-, konsultointi- ja koulutustoiminta).

Kokeiluprojekti painottui tukiryhmän käsityksen mukaan liiaksi muihin kriminaalihuollon asiakkaan oikeudellista asemaa koskeviin asioihin, kun hanketta ei kyllin tehokkaasti toteutettu kuntoutuksen ongelmien suuntaan. Tärkein tavoite olisi taata ihmisten yhdenvertaisuus ja tarveperusteisuus kuntoutukseen pääsyssä. Vaikka kuntoutuspalveluja ja muita palveluja on tarjolla yhteiskunnassa, vangit ja vapautuneet jäävät monilta osin väliinpuotoajaryhmäksi, jolle erityispalvelut olisivat tarpeen. Ne olisivat muita palveluja täydentävää toimintaa.

Vangin omaisten asema ja siihen liittyvät ongelmat tulivat projektin alkupuolella yllättävän voimakkaasti esille. Rangaistusten sivuvaikutukset rangaistun omaisten asemaan (sosiaalinen, taloudellinen, psyykkinen) saattavat olla merkittäviä ja omaisen tilanne saattaa vaikeutua jopa enemmän kuin vankilaan joutuvan. Tämän helposti ”piiloon jäävän” ja haavoittuvan ryhmän kysymyksiin ja ongelmien esiintuomiseen projektin jatkuessa olisi voinut paneutua enemmän.

Asiameiestoiminnan kohderyhmän kartoituksen jälkeen olisi pitänyt selkeämmin rajata ne osa-alueet ja toiminnot, joihin projektissa keskitytään. Kohderyhmistä ja sen ongelmista kuntoutuksen problematiikka jäi vähemmälle. Tämä johtui osaltaan siitä, että kartoitusvaiheen jälkeinen raja- ja osittainen onnistunut ja asiakkaat ja työstettävät asiat valikoituivat sattumanvaraisesti. Toisaalta tämä valinta mahdollisti asiakaslähtöisen työtteen: jokaisen apua hakevan kysymyksiin pyrittiin vastaamaan.

Kriminaaliasiamiehen ei tule tehdä itse kaikkea sitä työtä, jota eri ongelmien ratkaiseminen edellyttää, vaan hänen tulee siirtää tehtäviä eri alojen auttamispisteisiin ja valvoa näiden asioiden kulkua. Hänen tulee keskittyä yksityistapausten perusteella vedettyjen suurempien linjojen tarkasteluun ja ryhtyä niiden pohjalta toimenpiteisiin rakenteellisten uudistusten aikaansaamiseksi.

Kriminaaliasiamiehen tulisi pyrkiä poistamaan vastakkainasettelu viranomaisiin nähden ja rakentaa yhteistyötä ja toimijaverkostoja sekä hakea kumppaneita. Viranomaisten välisten koordinaatio-ongelmien poistamisessa hänellä olisi paljon tehtävää. Erityisesti ulkomaalaisten mutta muidenkin vapautuneiden kohdalla tulisi selvittää tukiverkoston merkitys vapautuneen kuntoutuksessa. Asiakasvastaanottotyön ohella tarvitaan suunnitelmallista ulospäin suuntautuvaa toimintaa, jossa tiedotuksen, vaikutus- ja koulutustoiminnan avulla vaikutetaan laajemmin kohderyhmän aseman parantamiseen ja tarpeenmukaisten palvelujen ja tukitoimien järjestämiseen.

Kriminaaliasiamiehen tehtävänkuvaan tulisi kuulua:

- a) oikeudellisen avun, neuvonnan ja tuen antaminen vangeille ja vapautuneille sekä heidän läheisilleen erityisesti kuntoutumiseen ja muihin yhteiskuntaan integroitumiseen liittyvissä kysymyksissä,
- b) kohderyhmän edunvalvonta ja vaikutustoiminta, viranomaisten ja tukipalvelujärjestelmän yhteistyön parantaminen, sekä
- c) tiedotuksen, koulutuksen ja konsultoinnin tuottaminen alan kysymyksissä.

Kriminaalihuollon tukisäätiön keskustoimisto kriminaaliasiamiehen sijoituspaikkana tarjoaa myös suoran kanavan asiantuntija-apuun kohderyhmää koskevassa vertaistukitoiminnassa; asumiseen, työhön kuntoutukseen, psykososiaaliseen kuntoutukseen tai perheiden tukeen liittyvissä kysymyksissä. Kriminaaliasiamiestoiminnassa hyödynnetään myös säätiön tiedotus- ja koulutustoimintaa ja palveluja, mm. säätiön internet-sivuilla ja tulevassa ”Kriminaalihuollon viestintäportaali”.

Kriminaaliasiamiehen osaamisalue on juridinen ja yhteiskunnallinen, sillä hänen tulisi selvittää asiakkaiden oikeudellinen asema ja vaikuttaa sen parantamiseen sekä edistää psykososiaalista kuntoutusta. Hänen tulee harjoittaa kuntoutukseen sitoutuneiden ja siihen pyrkivien yksilökohtaista ja yleistä edunvalvontaa. Hänen tulee antaa ohjausta ja neuvontaa muillekin kuin kuntoutukseen sitoutuneille kriminaalihuollon asiakkaille, mikäli heidän perusoikeutensa ovat uhattuina. Myös motivointi kuntoutukseen kuuluu kriminaaliasiamiehen tehtäviin. Tässä kohden hänen tulee kiinnittää huomiota laitostumisen aiheuttamaan passiivisuuteen.

6.3. Projektin yhteistyöjärjestöjen palaute

Projektin yhteistyöjärjestöjen yhdyshenkilöille lähetettiin 7.12.2005 kysely⁴, jossa kysyttiin:

1. Millaiseksi mielikuvasi on muodostunut kriminaaliasiamiehen toimenkuvasta ja miten se sopii oman yhteisönne tavoitteisiin?
2. Miten oletat yhteisösi onnistuneen yhteistyössä kriminaaliasiamiehen kanssa?
3. Millä tavoin olettaisit voitavan kehittää yhteistyötä kriminaaliasiamiehen kanssa?

Keravan vankilan WOP-projektin työntekijöiden käsitys kriminaaliasiamieshankkeesta oli myönteinen. Koska asiakaskunnalla on paljon keskeneräisiä oikeudellisia asioita, on lakimiehen apu tarpeen. Myös sakkojen muuntoon sekä ulosoton kanssa tehtyjen takaisinmaksusopimusten yhteydessä käytettiin asiamiehen apua. Uusien tuomioiden täytäntöönpanoon liittyvissä asioissa asiamies oli mukana, samoin velkajärjestelyissä. ”Kaiken kaikkiaan kriminaaliasiamiehen apu on ollut korvaamaton palvelumuu- to.” Yhteistyö sujui ongelmitta ja tiiviisti jo senkin takia, että WOP-projektin yksi työpiste oli säätiön toimitiloissa. Koska asiakkaat ovat nuoria, alle 26-vuotiaita, heillä ei ole kokemusta omien asioiden hoitamisesta ja taloudelliset ongelmat ovat usein ylitsepääsemättömiä. Keravan vankila WOP-projektin antama palaute päättyy seuraavasti:

⁴ Katso Liite 3, järjestökysely

”Me toivomme yhteistyötä vielä lisää. Olemme suunnitelleet kriminaaliasiamiehen käyntiä vankilalla asiakaskonsultaation merkeissä. Samoin erilaisiin epäkohtiin nuorten vankien tilanteissa yhdessä vaikuttaminen tuottaa varmasti enemmän tulosta kuin yksin työskentely. Yhteistyölle varmasti löytyy tilausta monella tavoin.”

Takuu-Säätiön odotukset asiamiesprojektin suhteen olivat vankien avustamisessa taloudellisiin vastuisiin liittyvien kysymysten ratkaisuisa. Säätiö odottaa, että asiamies voisi suuntautua myös vapautuneiden vankien avustamiseen velkajärjestelylain mukaisten velkajärjestelyjen piiriin. Olisi tärkeää saada ennakkoratkaisuihin luokiteltavia oikeuden päätöksiä siitä, missä tilanteissa rikosperusteiset velat voidaan järjestellä velkajärjestelykeinoin.

Takuu-Säätiö toivoo, että se voisi yhdessä kriminaaliasiamiehen kanssa vaikuttaa taloudellisten korvausten sovitteluun, ja että asiamies hyödyntäisi enemmän myös Takuu-Säätiön tietämystä velkajärjestelylainsäädännöstä. Tulevaisuudessa asiamies voisi keskittyä enemmänkin yleisen oikeus- ja korvauskäytännön parissa työskentelyyn eri vankiloissa tapahtuvien vierailujen sijaan. Takuu-Säätiö toivoo, että hyväksi osoittautunut kriminaaliasiamiestoiminta muodostuisi pysyväksi toiminnaksi.

Kovaosaisten ystävät ry:n vastauksesta ilmenee, että monella asiakkaalla on herännyt aito tahto selvittää kasaantuneita ongelmiaan projektin ansiosta. Yksilötasolla on myös näkynyt asiakkaiden voimakkaampi sitoutuminen asumis- ja päihdepalveluihin. Projekti on tarjonnut toivottuja keinoja yksilön ongelmien selvittelyyn ja antanut samalla taloudellista säästöä yhteiskunnalle ollessaan tärkeä osa ehkäisevää/korjaavaa syrjäytymistyötä. Kriminaaliasiamiehen kanssa yhteistyö on toiminut hyvin, ja häntä on pidetty pätevänä ammattilaisena alalla.

Mikäli kriminaaliasiamiestoiminta saisi lisäresursseja, sen yhdeksi työmuodoksi voitaisiin palautteen mukaan ottaa asumis/päihdepalveluissa asuvien ennalta ehkäisevä työ kohderyhmään kuuluvien asiakkaiden keskuudessa. Kriminaaliasiamies voisi olla 1-2 kertaa vuodessa asumis/päihdeyksikössä tavattavissa. Malli lisäisi asumis/päihdepalvelujen tuloksellisuutta.

Suomen Mielenterveysseuran toiminnanjohtaja pitää kriminaaliasiamiehen toimenkuvaa selvänä, mutta sitä olisi syytä laajentaa yksittäisten asioiden käsittelystä rakenteellisen työn suuntaan. Siten toiminta sopisi paremmin Mielenterveysseuran toimintaan.

Romano Mission kiinnostus hankkeeseen on suuri, koska romanivankeja on huomattava määrä, tällä hetkellä noin 250 romanivankia, ja järjestö on itse tehnyt vankilatyötä, mutta työllä ei ole ollut jatkuvuutta. Välillisesti vapausrangaistusten seurannaisasioita hoidetaan järjestön kenttä- ja perhetyön yhteydessä. Romano Missio on valmis olemaan mukana kriminaaliasiamiestoiminnassa sen jälkeen, kun Raha-automaattiyhdistys on päättänyt vuotta 2006 koskevista avustusrahoista, joihin sisältyy Romano Mission kolmivuotinen perhetyön kehittämishanke ja joka toteutuessaan antaisi lisäresursseja myös kriminaalihuoltoon. Yhteistyötä voitaisiin tehdä samaan tapaan kuin vähemmistövaltuutetun toimiston kanssa on tehty. Romano Mission kenttätöissä tulee usein esille etniseen syrjintään liittyviä

asioita, joissa käännytään vähemmistövaltuutetun puoleen. Toinen yhteistyöalue on usean kunnan alueelle sijoittuva syrjäytymistilanne, jossa viranomaisilla ei yksinään ole ratkaisukeinoja. Tällaisia tapauksia voidaan lähestyä asiantuntijoiden yhteistyönä. Kolmantena yhteistyön alueena on tilapäisen ja/tai tuetun asumisen järjestäminen, jollaiseen toimintaan on jatkuvasti painetta.

6.4. Kehittämistulokset

Asiakkaiden lisäksi asiamies antoi apuaan rikosseuraamusalan, kuntien ja järjestöjen työntekijöille, mikä seikka vaikutti verkoston syntymiseen. Asiamies vaikutti kuntoutustavoitteisen kriminaalipoliitiikan kehittämiseen kirjoituksilla eri alojen julkaisuihin, haastattelulausunnoilla sekä osallistumalla oikeusministeriön asettamiin työryhmiin ja muilla foorumeilla.

Projektin aikana kyettiin melko pitkälle vakiinnuttamaan asiakaskunnan tarpeita vastaava kriminaaliasiamiestoiminta siten, että se soveltuu luontevaksi osaksi säätiön edunvalvonta-, vaikutus- ja asiakas-toimintaa. Vaikeasti velkaantuneille kehitettiin malli, jolla menestyksellisesti voitiin sovitella velkoja ja korvauksia tai hakea niihin armahdusta. Näin asiakasta autettiin pääsemään tunnetuista veloistaan ja välttämään varojen puutteessa sakkojen muuntorangaistukset. Kriminaaliasiemies toimi myös oikeusavustajana tuomioistuimissa, ulosotossa ja kunnallisessa palvelujärjestelmässä.

Projektin aikana tehtiin vankiloihin tietoiskuja, joilla pyrittiin antamaan toivoa vangeille jakamalla tietoa heidän oikeuksistaan ja asianajomahdollisuuksistaan sekä antamalla konkreettista neuvontaa. Asiamiestoiminta tukee osaltaan uuden vankeuslain 2 §:n säätämää velvoitetta lisätä vangin valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan. Laitoskäynneillä ja yhteydenotoilla yhteistyökumppaneihin vahvistettiin myös näiden asiakastyöntekijöiden valmiuksia ja tietoja asiakaskuntaa koskevista oikeudellisista asioista.

Projektin innovaationa voidaan pitää sitä, että lainsäädäntö- ja hallinnollisin toimin tulee parantaa vankien selviytymistä epärealistisen suuresta velkataakasta, jotta syntyisi työmotivaatiota ja toivoa uudesta alusta elämässä.

6.5. Yhteenveto parannusesityksistä:

1. Uuden vankeuslain myötä 1.10.2006 lähtien tulisi asetusteitse tarkentaa vangin työmarkkina-asemaa. Voimassaolevan lainsäädännön mukaan vanki ei ole työmarkkinoiden käytettävissä työttömyysturvalain 2 luvun 11 § 2 momentin mukaan.

Rikoslain 2 luvun 8 §:ään otettu säännös valvotusta koevapaudesta on laskettava yhdyskuntaseuraamukseksi, eikä vankeusrangaistukseksi, koska varmasti on suotavaakin, että vanki osallistuu koevapauden aikana siviilityöhön.

Vangin asemaa tulisi turvata niin, että avolaitoksessa tehtävästä vankityöstä kertyisi eläkettä tasavertaisesti vapaudessa tehtävän siviilityön kanssa.

2. Rikosperusteisesti velkaantuneen pääsyä velkajärjestelyyn helpotetaan yksityishenkilön velkajärjestelystä annetun lain (57/1993) muutoksella tai oikeusministeriön antamilla toimintaohjeilla alioikeuksille. Ohjeissa tulisi todeta, että inhimilliset tekijät voidaan nykyistä laajemmin ottaa huomioon velkaantumiseen johtaneita syitä ja velallisen maksuhalukkuutta selvitettäessä. Lisäksi olisi otettava huomioon suljetussa vankilassa olevan vangin suoritukset vankeusajalta maksuhalukkuuden osoituksena, vaikka määrät olisivat vähäisiäkin. Myös käynnissä olevan kuntoutuksen merkitys maksukykyä tilapäisesti alentavana tekijän huomioitaisiin.

3. Rikosvahinkolakia laajennettaisiin koskemaan nykyistä laajempaa osaa rikoksella aiheutetuista vahingoista ja rikosvahinkolain nojalla suoritettua korvauksen tulisi olla ensisijainen korvausmuoto. Osan saatavistaan valtio onnistuu perimään velalliselta ja osasta se voi neuvotella tilanteen kokonaisvaltaisen arvioinnin perusteella velallisen kanssa. Siten suoritettua korvausmäärät kasvaisivat, mutta työn pakoilu vähenisi, koska velallisella olisi realistinen mahdollisuus velan maksamiseen.

4. Valtiokonttorille annettaisiin tiettyjen ehtojen puitteissa oikeus tehdä vapaaehtoisia maksusuunnitelmia kaikista valtiolle tulevista maksuista sakkoja myöten. Valtiokonttori voisi tiettyjen ehtojen puitteissa tehdä helpotuksia myös rikoksen kautta valtiolle tuomitusta hyödyistä.

5. Ulosottokäytäntöön tehdään muutos, jonka mukaan vapautuva vanki voisi saada kolme vapaakuukautta heti, kun hän vapauduttuaan menee työhön.

6. Takuu-Säätiö voisi vapautuvien vankien osalta tehdä riskipäätöksiä tilanteissa, joissa asiakkaalla ei esimerkiksi alkaneen kuntoutuksen vuoksi ole vielä maksuvaraa, mutta voidaan pitää todennäköisenä, että sitä pian tulee.

7. Kunnat voisivat ottaa osaa velkajärjestelyihin myöntämällä tarkoituksiin sosiaalista luottoa samoin perustein kuin Takuu-Säätiö voisi edellisen ehdotuksen mukaan menetellä.

8. Ehkäisevänä toimeentulotukena voitaisiin maksaa Takuu-Säätiön takaaman lainan korkokuluja odotusaikana, kun velallinen kuntoutuu työelämään. Ennalta ehkäisevä tuki saattaa estää uusien rikosten tekemisen.

9. Vapaaehtoisissa velkajärjestelyissä ei tule ottaa nykyisen puolison tuloja huomioon maksuvaraa laskettaessa, jos velkaantuminen kohdistuu aikaan ennen nykyistä parisuhdetta, sillä parisuhde ei kestä toisen puolison velkojen maksamista. Kuitenkin parisuhteen syntyminen saattaa olla myönteinen seikka sosiaalisessa kuntoutuksessa.

10. Pitkäaikaisvangeille, joilla on huoltovelvollisuus eikä maksukykyä, tulisi järjestää mahdollisuus tehdä vankilassa lapsen elatuksesta annetun lain (704/1975) 3 luvun 7§:n mukainen sopimus. Sopimuksen teko helpottaa lapsen äidin asemaa, koska hän silloin oikeutettu elatusturvalain 2§ 1momentin 1-kohdan ja 5§:n nojalla lain 7§:n tarkoittamaan täysimääräiseen elatustukeen. Elatussopimus antaisi vangin omaisille toimeentuloturvan.

11. Vankeinhoitolaitoksen tulisi huolehtia siitä, että vanki pystyy elatusvelvollisuutensa täyttämään sijoittamalla hänet avolaitokseen, jossa vangilla on mahdollisuus käypään palkkaan suorittamastaan työstä. Vankityötä, josta vanki saa palkkaa, tulisi järjestää myös suljetussa laitoksissa oleville. Palkan maksulla voitaisiin turvata lapsen elatuksen lisäksi myös vangin perheen asunnon säilyttäminen. Avovankilaan sijoitus ja palkan saaminen voisi auttaa elatusvelvollisten vankien lisäksi sellaisia vankeja, joilla on asunto, irtaimisto tai muuta arvokasta ja säilyttämisen arvoista.

12. Kuntien sosiaalitoimen tulisi antaa ehkäisevää toimeentulotukea tai toimeentulotuen lisäosaa vankilasta vapautuneiden auttamiseksi tai tapaamisten järjestämiseksi vankilassa olevan omaisen kanssa. Ehkäiseviä toimenpiteitä tehdään usein liian myöhään, koska viranhaltijat eivät etukäteen näe ehkäisevien toimenpiteiden olevan itse asiassa säästötoimenpiteitä.

13. Vankien sivistyksellisten oikeuksien turvaamiseksi vankilan tulisi sopia oppilaitosten kanssa vankien opiskelusta ja järjestää riittävä valvontahenkilöstö tähän tarkoitukseen.

14. Valtion ja kuntien vastuunjakoa tulisi edelleen konkretisoida jälkihuoltoa koskevan kustannusvastuun selkiyttämiseksi. Vangin kotiuttamisen onnistumiseksi vankilan ja kotikunnan sosiaalitoimen yhteistyö olisi aloitettava hyvissä ajoin ennen vapautumista.

15. Ulosottomiesten koulutuksessa tulisi vankien velkajärjestelyjen ja rangaistusten lykkäysten kokonaisvaltaiset vaikutukset ottaa huomioon.

16. Ulkomaalaistaustaisten vankien karkotuksissa tulisi nykyistä enemmän ottaa huomioon rikokseen syyllistyneen ikä ja muut sosiaaliset seikat kuten perhesuhteet.

17. Vankeinhoitolaitoksen ja lastensuojelun tulisi tehdä parannussuunnitelmia koskien vankien lapsien asemaa, vankien huoltovelvollisuuden täyttämismahdollisuuksia, vankiloiden henkilökunnan koulutusta lastensuojelukysymyksissä, yhteistyötä sosiaali- ja terveysministeriön kanssa koskien vangin erityistä suojelua tarvitsevaa lasta, vankilassa olevan lapsen elinolosuhteita, lapsitapaamisia vankilassa sekä vanhempien puheluoikeuksia, lomaa ja opetusta vanhemmuudesta.

18. Vapautuneiden osalta muodostavat oman ongelmakenttänsä ikääntyneet ja laitostuneet vangit. Kysymys on joissakin tapauksissa periaatteellisesti siitä, että monien vankien kohdalla olisi yleistä tulkintakäytäntöä laajennettava siten, että diagnoosit persoonallisuushäiriö, tarkkaavaisuushäiriö, MBD ja oppimisvaikeudet luettaisiin paremmin hyväksyttäviksi perusteiksi eläkkeelle silloin, jos muutoin on dokumentoitu ettei asianomainen ole pärjännyt töissä eikä kukaan ota edes töihin.

7. Projektin relevanssi ja tehokkuus.

Kysymykseen vastaako projektin tuotos kriminaalihuollon vaatimukseen ja onko se suuntautunut asiakkaiden tarpeisiin ja toiveisiin, voidaan vastata myöntävästi. Toimintaympäristön muutos kriminaalihuollossa asettaa uusia haasteita, joihin kriminaaliasiamiesprojekti on yksi vastaus. Projektin aikaansaama interventio on vasta alullaan, sillä on tarkoituksenmukaista levittää projektin tuloksia ja vakinaistaa sen toiminta osaksi säätiön toimintaa. Projekti osoitti, että vaikuttamistoiminnalla on edessä suuria haasteita yritettäessä muuttaa toimintaympäristöä sellaiseksi, että vankiloissa olevat tai sieltä vapautuneet ja heidän perheenjäsenensä tai omaisensa voivat kehittyä yhteiskunnan jäseninä ja saada tukea tässä pyrkimyksessä.

Projektin toiminta oli enemmän yksittäisiin asiakkaisiin kuin yleiseen vaikuttamiseen tai asiakkaiden oikeudellisen aseman selvittämiseen keskittyntä. Vuosittainen vankien määrä on noin 7000, joista suuri osuus on uusijoita, ja joista suurin osa ei koe elämäänsä ongelmalliseksi eikä itseään avun tarpeessa olevaksi. Niinpä projektin lähtökohta oli auttaa niitä, jotka haluavat muutosta elämäänsä. Heitä on vain muutama prosentti koko vankimäärästä. Tällöin projektin ulkopuolelle jäi suuri osa potentiaalisista asiakkaista. Tässä törmätään kysymykseen, voidaanko väkisin auttaa avun tarpeessa olevaa ihmistä.

Resurssien pienuudesta ja projektin lyhyestä kestosta johtuen projektissa ei kyllin kokonaisvaltaisesti pystytty kartoittamaan asiakkaiden oikeudellista asemaa. Selvitys olisi edellyttänyt tutkimuksen suorittamista, eivätkä resurssit siihen yltäneet.

Säätiön vahvat taustajärjestöt auttoivat projektin toteutumista avaamalla ovia ja helpottamalla yhteistyötä yhteistyökumppaneiden ja sidosryhmien kanssa. Säätiö on tarjonnut hyvät tukipalvelut ja toimintapuitteet työskentelylle.

Kun tarkastellaan projektin käytössä olevia voimavaroja suhteessa sen toimintoihin, tuloksiin, tarkoitukseen ja kehitystavoitteeseen, voidaan projektia pitää onnistuneena. Vähillä kustannuksilla on saatu alku kriminaalihuollon uuteen toimintatapaan, jolla on projektin jälkeenkin sosiaalinen tilaus olemassa sekä asiakkaiden välittömän auttamisen että pitkän tähtäyksen yleisemmän vaikutustoiminnan kehittämisen kannalta. Jatkossa pitää kuitenkin selvittää asiakaskunnan tarpeet ja oikeudellinen asema tutkimuksen keinoin.

Yhteiskunnassa on monia eri palveluja, jotka periaatteessa olisivat myös kriminaaliasiamieshankkeen käytettävissä. Arvioinnin johtopäätöksenä on, että kriminaaliasiamiestä tarvitaan kohderyhmän ongelmien ratkaisemiseksi, koska kohderyhmä jää usein yhteiskunnan eri palvelujen ulkopuolelle joko asenteiden kovuuden, kohderyhmän oman heikkouden tai resurssien vähäisyyden vuoksi. Koko kriminaalihuollon huollollinen osuus on syntynyt juuri edellä mainituista syistä. Siten kriminaaliasiamies ikään kuin täydentää tätä palvelujen väliin putoavien huoltoketjua.

Kriminaaliasiamiestoiminnan voimavarat eivät kuitenkaan ole niin suuret, että niiden voimin pystyttäisiin tarjoamaan kaikkia kohderyhmän tarvitsemia palveluja. Kriminaaliasiamies onkin nähtävä enemmän palveluihin ohjaavaksi ja niitä välittäväksi instituutioksi kuin palveluja itse suorittavaksi.

Kriminaaliasiamiehen tehtävistä suuri osa tulee olemaan kohderyhmän edunvalvontatehtäviä, joiden aiheet löytyvät asiakastoiminnan kautta. Käytännön työssä kriminaaliasiamies joutuu kosketuksiin monien erilaisten ongelmien kanssa, ja hän voi vetää niistä johtopäätöksiä liittyen laajempiin epäkohtiin lainsäädännössä, viranomaiskäytännöissä, asenteissa, koulutuksessa jne.

Kriminaaliasiamies ei voi toimia Kriminaalihuollon tukisäätiössä asianajotehtävissä, koska tämä olisi vastoin kilpailulainsäädäntöä, mutta asianajotehtäviä varten voidaan perustaa erillinen osakeyhtiö, jos niin halutaan.

Kriminaaliasiamiehen tehtävänkuvaan tulisi kuulua:

- a) oikeudellisen avun, neuvonnan ja tuen antaminen vangeille ja vapautuneille sekä heidän läheisilleen erityisesti kuntoutumiseen ja muihin yhteiskuntaan integroitumiseen liittyvissä kysymyksissä,*
- b) kohderyhmän edunvalvonta ja vaikuttamistoiminta, viranomaisten ja tukipalvelujärjestelmän yhteistyön parantaminen, sekä*
- c) tiedotuksen, koulutuksen ja konsultoinnin tuottaminen alan kysymyksissä.*

Kriminaaliasiamiehen osaamisalue on juridinen ja yhteiskunnallinen, sillä hänen tulisi selvittää asiakkaiden oikeudellinen asema ja vaikuttaa sen parantamiseen sekä edistää psykososiaalista kuntoutusta. Hänen tulee harjoittaa kuntoutukseen sitoutuneiden ja siihen pyrkivien yksilökohtaista ja yleistä edunvalvontaa. Hänen tulee antaa ohjausta ja neuvontaa muillekin kuin kuntoutukseen sitoutuneille kriminaalihuollon asiakkaille, mikäli heidän perusoikeutensa ovat uhattuina. Myös motivointi kuntoutukseen kuuluu kriminaaliasiamiehen tehtäviin. Tässä kohden hänen tulee kiinnittää huomiota laitostumisen aiheuttamaan passiivisuuteen.

8. Tulosten sopivuus kriminaalihuollon tavoitteisiin

Kriminaalihuolto kaipaa uusia avauksia yhteiskunnan ongelmien ja rakenteiden muutosten vuoksi. Koskaan aikaisemmin kriminaalihuollolla ei ole ollut asiamiesprojektin kaltaista toimintaa, jota kaivataan juuri nyt tilanteessa, jossa entinen kriminaalihuolto on muuttunut rangaistusten toimeenpanon ja valvonnan suuntaan. Nyt kaivataan kriminaalihuollon asiakastyötä ja vaikuttamista yhteiskunnan päätöksentekijöihin kriminaalihuollon hallinnollisten ja asenteellisten esteiden poistamiseksi.

Kriminaaliasiamiehen päätehtävän tulisi liittyä vankien ja vapautuneiden kuntoutukseen. Kokeiluprosjektin aikana yhteydenottoja tuli kuitenkin laajemmin myös muilta alueilta, eikä hanketta osattu painottaa kuntoutuksen ongelmiin. Kuntoutuksen esteet nousivat tärkeämmäksi kuin itse kuntoutus. Tärkein tavoite olisi taata ihmisten yhdenvertaisuus kuntoutukseen pääsyssä.

Kriminaaliasiamieshankkeessa omaiset jäivät liian vähälle huomiolle. Osalla omaisia on vaikeampaa kuin vangeilla tai vapautuneilla. Hankkeessa olisi pitänyt hankkia vankiloista systemaattista tietoa. Nyt asiakkaat valikoituivat sattumanvaraisesti, ja kuntoutusasiakkaat jäivät siitä pois. Edunvalvonnan ja laajempien parannusesitysten kannalta ruohonjuuritason tieto on välttämätöntä.

Kriminaaliasiamiehen työn tulosten kartoittamista varten tulisi laatia riittävä seuranta-, raportointi- ja tilastointijärjestelmä. Toiminnan seurannan tulisi olla säätiön toiminnanjohtajan vastuulla. Raportointivastuun tulee olla kriminaaliasiamiehellä kuukausittain. Tilastotietoja tulee kerätä eri asiakasryhmistä ja heidän taustatiedoistaan, eri tyyppisistä ongelmista, annetuista palveluista ja asian hoidon lopputuloksesta (kuka hoiti) sekä asian laajemmasta merkityksestä.

Kriminaaliasiamiestoiminnan tavoitteena on, että kriminaalihuollon asiakkaan asema kohentuisi ja pystyttäisiin vaikuttamaan yleiseen mielipiteeseen siten, että vanki ja vapautunut nähtäisiin tasavertaisena ihmisenä. Perustuslain mukaisesti näin tulisi olla, jolloin pystyttäisiin välttämään uhka, ettei yksilö joutuisi perustuslain yhdenvertaisuusperiaatteen (6 §) sisältämän syrjintäkiellon kohteeksi pelkän asemansa perusteella vankina tai entisenä vankina.

Sekä vankeinhoidossa että kaikessa muussakin yhteiskunnallisessa toiminnassa pyritään muodollisesti uusintarikollisuuden vähentämiseen sekä vankien ja vapautuvien selviytymistaitojen parantamiseen. Kuitenkin vangit, vapautuneet ja heidän lähiomaisensa ovat pieni yhteiskunnallinen marginaaliryhmä, jonka on vaikea saada omaa ääntään kuuluviin.

Kohderyhmä törmää usein kasautuneisiin ongelmiin, jotka helposti ylittävät heidän muutoinkin alentuneen kestävykynsä. Valtaosa heistä on vaikeuksiensa suhteen siinä mielessä välinputoajia, että he eivät saa riittävästi tukea ongelmissaan, jos niiden ratkaisu ei sisälly valmiisiin ja voimassaoleviin palveluihin. Syynä on usein edellä viitattu leimautuminen vangiksi ja viimeistään vankeusrangaistuksen ja siihen liittyvään tuomiolauselmaan pohjautuvien korvausvelvollisuuksien tuottamat ylivoimaiset taloudelliset vaikeudet.

Asiameiestoiminta verkostoituneena muuhun tukityöhön voi muodostaa ratkaisevan lisän kohderyhmän jaksamiselle aloittaa suunnittelemansa kuntoutus tai pysyä jo aloitetussa kuntoutuksessa.

Riippumattomuus palveluista on keskeinen vaatimus asiameiestoiminnalle. Niinpä asiameiestoiminta ei voi toimia alistussuhteessa kunnallisiin, valtiollisiin tai yksityisiin palveluista päättäjiin. Toisaalta asiameiestoiminta tarvitsee riittävän vahvan taustaorganisaation, jolla on tarjota riittävät ja toimivat kirjanpito-, hallinto- ja tietopalvelut, toimitilat ja vaativan asiakastyön edellyttämä toimialueen tunteva työyhteisö.

Asiameiestoiminnan tehtävät eivät ole päällekkäisiä olemassa olevien edunvalvontajärjestelmien kesken. Jos asia kuuluu yleisen oikeusavun piiriin, sosiaali- tai potilasasiamiehelle, päihdeasiamiehelle, muulle sosiaalialan asiamiehelle, vankeinhoitolaitoksen terveydenhoito-, kuntoutus- tai koulutushenkilöstölle tai muulle vankilan sosiaalityöntekijälle, kunnalliselle talous- ja velkaneuvonnalle tai kunnallisille sosiaalityöntekijöille, on kriminaaliasiamies näitä toimintoja tukeva ja täydentävä sekä palveluohjausta tekevä toimija. Kriminaalihuollon asiakkaan auttamiseksi tarvitaan projektin kokemusten mukaan myös kohderyhmän asemaa ja kysymyksiä koskevaa erityisosaamista, johon kriminaaliasiamiehellä on edellytyksiä. Kokemus on osoittanut, että huolimatta monista marginaaliryhmien edunvalvontajärjestelmistä vankiloissa olevat ja vapautuneet vangit jäävät avunsaajina jonojen viimeisiksi. Kriminaaliasiamies on uusi työtapana, jolla osaltaan turvataan sellaisten Kriminaalihuoltoyhdistyksen työmuotojen jatkuminen ja kehittäminen, joita ei ole siirretty valtion tehtäväksi.

9. Kriminaaliasiameiestoiminnan jatkuvuus

Projekti on osoittanut tarpeellisuutensa, ja kriminaaliasiameiestoimintaa tulee jatkaa. Säätiö on osoittanut valmiutensa ja sopivuutensa toiminnan suorittajana. *Toiminnan vakiinnuttamiseksi tarvitaan Raha-automaattiyhdistyksen toiminta-avustusta kriminaaliasiamiehen ja seuraavassa vaiheessa myös asiakasneuvojan palkkaukseen.* Näin voidaan tyydyttää suurempi kysyntä ja tavoittaa aikaisempaa suurempi osa avun tarvitsijoita.

Jatkossa tulisi myös selvittää säätiön vuokraamissa tiloissa toimivan Päihdeasiamiehen toimiston ja Kriminaaliasiamiehen toimiston teknisen ja toiminnallisen yhteistyön kehittäminen, esim. vastaanottotilojen, asiakasneuvonnan ja toimisto- ja muun teknisen avun järjestämisessä.

Kriminaaliasiamiehen tulisi olla kohderyhmän asioihin perehtynyt oikeustieteellisen tutkinnon suorittanut henkilö. Sen sijaan asiakasneuvojan koulutus voisi olla esimerkiksi sosionomi (AMK).

10. Lisäanalyysin tarve

Lisäanalyysin tarvetta on asiakkaiden tarpeiden ja oikeudellisen aseman selvittämiseksi. Sitä varten tulee suorittaa asiaa koskeva tieteellinen tutkimus tai se voidaan selvittää kriminaaliasiamiehen työn kautta.

LIITE 1

Tietoja kriminaaliasiameistoinnasta 2003 - 2005

	Määrä	Prosenttia
Yhteydenottoja	837	100
Vapautuneilta	336	40
Kriminaalihuoltolaitoksen asiakkailta (Nuorisorangaistukseen, yhdyskuntapalveluun ja valvontaan määrättyiltä)	144	17
Vangeilta	242	29
Omaisilta.....	82	10
Muilta (esim. viranomaisilta).....	33	4
Miehiltä.....	736	88
Naisilta.....	101	12
<i>Pääsyy yhteydenottoon</i>		
Rangaistuksen täytäntöönpanoon liittyvät asiat.....	151	18
Velka, ulosotto- tai korvausasia.....	229	27
Toimeentuloasia	125	15
Kuntoutusasia.....	16	2
Ulkomaalaisasia.....	108	13
Koulutus- tai työasia.....	8	1
Asuntoasia.....	142	17
Muu asia.....	58	7
<i>Tarjottu palvelu</i>		
Asiointiapua.....	353	41
Neuvonta, ohjaus, tiedotus.....	428	51
Valituksen/kantelun laadinta.....	8	1
Oikeusapu tuomioistuimissa.....	25	3
Muu apu, koulutus, lausunnot.....	33	4
Asiakkaita		
Miehiä.....	263	
Naisia	42	
Yhteensä	305	

LIITE 2**Asiakaskysely 14.11.2005****KRIMINAALIHUOLLON TUKISÄÄTIÖ****Hyvä vastaanottaja!**

Kriminaaliasiamiesprojekti on päättymässä vuoden vaihteessa. Teemme toiminnasta nyt loppuraporttia ja haluamme siinä myös asiakkaidemme äänen kuuluviin. Toivonkin, että vastaisit oheiseen kyselyymme. Aikaa siihen menee muutama minuutti.

Tämä on mielipidetiedustelu, johon vastaamalla teet arvokasta työtä kriminaaliasiamiesprojektin kannalta.

Vastaamista varten oheistan palautuskuoren valmiine postimerkkeineen.

Vastajaat on valittu käytössäni olevasta osoitteistosta sattumanvaraisesti.

Vastaukset voit tuki lähettää nimettömänä ja ne käsitellään joka tapauksessa luottamuksellisesti.

Toivottavasti ehdit vastata viikon kuluessa, ettei unohdu!

ystävällisesti

Matti Huunan-Seppälä

p. 050-412 4301

Kriminaaliasiamiesprojekti

MIELIPIDEKYSELY KRIMINAALIASIAMIESPROJEKTISTA

Vastaa kolmeen ensimmäiseen kysymykseen ruksaamalla mielestäsi lähinnä paras vaihtoehto. Neljänteen ja viidenteen kysymykseen voit kirjoittaa enemmän tekstiä, jos niin haluat tehdä. Voin käyttää vastauksiasi hyväksi työssäni ja projektin loppuraportissa, jonka joudun tekemään kuluneesta kolmesta vuodesta kriminaaliasiamiesprojektissa. Vapaamuotoiset vastaukset voivat olla myös erillisellä paperilla. Kaikki vastaukset käsitellään ehdottoman luottamuksellisesti ja nimettöminä.

1. Onko projektista ollut Sinulle Sinulle konkreettista apua?

Paljon () Jonkun verran/tyydyttävästi () Ei yhtään ()

2. Onko projekti osaltaan auttanut Sinua elämässäsi eteenpäin?

Paljon () Jonkun verran () Ei yhtään ()

3. Tarvitaanko kriminaaliasiamiestä maassamme/Onko projekti ylipäätään tarpeellinen?

Erittäin () Jonkun verran () Ei yhtään ()

4. Mitä asioita toivoisit kriminaaliasiamiehen hoitavan?

5. Mitä muuta haluat sanoa?

LIITE 3**Järjestökysely 7.12.2005****KRIMINAALIHUOLLON TUKISÄÄTIÖ****Arvoisa vastaanottaja!**

Kolmivuotinen kriminaaliasiamiesprojekti on päättymässä Raha-automaattiyhdistyksen rahoittamana.

Toiminnalle on haettu jatkoa 1.1.2006 alkaen.

Loppuraportin laadinta on ulkoistettu siten, että sen laatii dosentti Kyösti Suonoja.

Jotta projektin arviointimetodille saataisiin syvyyttä, pyydän Sinua ystävällisesti vastaamaan lyhyesti seuraaviin kysymyksiin. Mikäli suinkin mahdollista, pyydän vastausta 15.12.2005 mennessä.

1. Millaiseksi mielikuvasi on muodostunut kriminaaliasiamiehen toimenkuvasta ja miten se sopii oman yhteisönne tavoitteisiin?

2. Miten oletat yhteisösi onnistuneen yhteistyössä kriminaaliasiamiehen kanssa?

3. Millä tavoin olettaisit voitavan kehittää yhteistyötä kriminaaliasiamiestoiminnan kanssa?

Vastaukset pyydän ystävällisesti lähettämään osoitteella:

Kyösti Suonoja
Harjukatu 13 A 17
03600 KARKKILA

Vaihtoehtoisesti voit soittaa mielipiteesi suoraan numeroon
Kyösti Suonoja, puh. 041 507 0546 tai 09- 2235 265

Kiitos vaivannäöstäsi ja hyvää adventtiaikaa!

Matti Huunan-Seppälä

KRIMINAALIHUOLLON TUKISÄÄTIÖN JULKAISUJA:

Liisa Uusitalo (toim.):

Vankilat, päihteet ja haittojen vähentäminen, tilannekatsaus

(Monisteita 1/2005)

ISBN 952-99621-0-X (sid.)

ISBN 952-99621-1-8 (pdf)

Kyösti Suonoja:

Kriminaaliasiamiesprojektin loppuraportti ja arviointi

(Raportteja 1/2006)

ISBN 952-99621-2-6 (nid.)

ISBN 952-99621-3-4 (pdf)

